

నాడీనీర్మలము

యామకాద్యనేక గ్రంథసంగ్రహములు

నా డీ ని ర్మ ల ము

అ ను న ది

బ్రహ్మ శ్రీ

పండిత, పురాణం - సూర్యనారాయణ శిష్యులవారిచే

పరిష్కరింపబడి

ప్రకాశకులు :

సి.వి.కృష్ణాబుక్ డిపో.

121, అమ్మన్ కోవల్ వీధి.

పోకాయపేట పోస్టు, మచరాసు - 79.

(రిజిస్టర్డ్ కాపీరైట్)

దీని వెల]

విషయము	పుట	విషయము
అశ్వగ్రాహనాదీలక్షణము	5	సూత్రావాచనాదీలక్షణము
నాడీస్థానములు	6	అథ బాహ్యజ్వరాంగర్గతజర,
అస్యచ్ఛ్ర	7	అస్థిగతజ్వరానాడీలక్షణము
అస్యచ్ఛ్ర	8	అనాధ్యనాడీలక్షణము
పాతాదినాడులయొక్క విశేష		సన్నిపాతలనాడీలక్షణము
స్వాభావికగతులు	8	శుభనాడీలక్షణము
మరణకాలపాతాదినాడీలక్షణము	9	నాడీనిర్ణయము
రోగనీరోగనాడీలక్షణము	10	నాడుత్పత్తిప్రకరణము
అథ బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వర		పదినాడులను ఆశ్రయించియుం
నాడీవిచారము		జెడి పదిపాయువులు
అథ ద్వంద్వనాడీలక్షణ ద్వంద్వ		ఇడాపింగళానాడీస్వరూపము
జ్వరంక్షయైకనాడీజ్వరలక్షణము		అష్టధాతువుల స్థాననిర్ణయము
గామ్యత్వరత్రోచ్యంశే		నాడీస్థానములు
పాతనీత్రనాడీలక్షణము	11	సిరాదిస్వరూపము
పిత్తనాడునాడీలక్షణము		నాడీనిదానము
శ్లేష్మపిత్తలక్షణము	12	గంధాంతరే
పిత్తశ్లేష్మనాడీలక్షణము	13	మతాంతరే
శ్లేష్మనాడులక్షణము	13	వైద్యునికర్తవ్యము
పాతశ్లేష్మనాడీలక్షణము	14	గంధాంతరే
పాతనాడీలక్షణము		నాడీపరీక్షాకాలము
కఫరోగనాడీలక్షణము	15	స్త్రీపురుషనాడీలక్షణము
పిత్తనాడీలక్షణము		మతాంతరే
అథవిషమగుంకలితనాడీవిచారము	16	గంధాంతరే
అథ పాతాదినాడీపుద్వాత్రింశ		మతాంతరే
ద్వోషప్రాప్తిలక్షణము	17	కేవలస్త్రీనాడీలక్షణము

43
A

నాడిపరీక్షా క్రమము	37	పిత్తశ్లేష్మనాడి లక్షణము	45
గ్రంథాస్తరే	37	గ్రంథాస్తరే	45
సాదగతనాడి లక్షణము	38	సన్నిపాత నాడిలక్షణము	45
హస్తగత నాడిలక్షణము	38	గ్రంథాస్తరే	46
హస్తనాడి పరీక్ష	38	అసాధ్యనాడిలక్షణము	46
కంఠనాడి పరీక్ష	38	గ్రంథాస్తరే	46
నాసానాడిపరీక్ష	38	మతాస్తరే	47
కాలభేదముచే నాడిసంచార		గ్రంథాస్తరే	47
క్రమము	39	మతాస్తరే	47
అజ్ఞాతృ నాడిలక్షణము	39	గ్రంథాస్తరే	48
గ్రంథాస్తరే	39	మతాస్తరే	48
ధమనీనాడిలక్షణము	40	గ్రంథాస్తరే	48
జీవనాడి నాడిలక్షణము	,,	మతాస్తరే	48
నాడిపర్యాయశబ్దములు	,,	గ్రంథాస్తరే	48
నాడిదేవతలు	,,	మతాస్తరే	48
వారాదినాడిస్థానములు వాటి		గ్రంథాస్తరే	48
గుణములు	41	మతాస్తరే	48
గ్రంథాస్తరే	41	మాసాంతమృత్యునాడిలక్షణం	5
వారాదినాడిగమనక్రమము	41	అర్థమాసమృత్యు నాడిలక్షణం	,
మతాస్తరే	42	సప్తదివమృత్యునాడి లక్షణం	,
గ్రంథాస్తరే	42	గ్రంథాస్తరే	,
అరోగ్యనాడి లక్షణము	43	ఐదవదివమృత్యునాడి లక్షణం	5
గ్రంథాస్తరే	43	చతుర్దదివసమృత్యునాడి	, 5
మతాస్తరే	43	మతాస్తరే	5
వారనాడిలక్షణము	43	త్రిరాత్రమృత్యునాడిలక్షణం	5
పిత్తనాడి లక్షణము	43	గ్రంథాస్తరే	5
కఫరోగనాడిలక్షణము	44	మతాస్తరే	5
వారపిత్తనాడి లక్షణము	44	ద్వితీయదివసమృత్యునాడి	
వారశ్లేష్మనాడిలక్షణము	44	లక్షణము	
గ్రంథాస్తరే	44	గ్రంథాస్తరే	1

అస్యత్ప	53	మలాజ్జే శ్లేష్మదోషనాడీ
గ్రంథాంతరే	53	లక్షణము
ద్వాదశయామమృత్యు నాడీ		బాతపి త్రాణ శ్లేష్మబాతముల
లక్షణము	53	నాడీలక్షణము
దినాంతమృత్యునాడీలక్షణము	53	అల్పశ్లేష్మము ప్రబలబాతము
ఆవయామమృత్యు నాడీ		ఉష్ణబాతము వీటి నాడీ
లక్షణము	54	లక్షణము
సార్థయామమృత్యు నాడీ		సహజబాతము తీవ్రబాతము
లక్షణము	54	వీనియొక్క లక్షణము
అర్థయామమృత్యునాడీలక్షణము	54	దుష్టరక్తనాడీలక్షణము
గ్రంథాంతరే	55	భూతజ్వర ఏకాహికజ్వరవిషం
భూతజ్వరనాడీ లక్షణము	55	జ్వర నాడీలక్షణము
రోగరహితాపమృత్యునాడీ		ద్వాహిక త్రాహిక చాతుర్థి
లక్షణము	55	జ్వరనాడీలక్షణము
దుష్టపితృనాడీ లక్షణం	55	అజీర్ణనాడీలక్షణము
సదోష నిర్దోషనాడీలక్షణం	55	మందాగ్ని నాడీలక్షణము
జ్వరదాహ సన్నిపాత నాడీ		దీప్తాగ్ని నాడీలక్షణము
లక్షణము	56	అగ్నిమాస్త్యము గ్రహణీ వీని
జ్వరప్రకోపనాడీలక్షణము	56	యొక్క నాడీలక్షణము

విషయసూచిక

సంపూర్ణము

శ్రీ రస్తు
అశ్వినీదేవతాభ్యాం నమః

నా డీ న క్ష త్ర మా ల

— : * : —

శ్లో॥ అందువత్తమాల మాశ్రిత్య చాంగుళత్రయమాత్రకా ।

యవదీజప్రమాణేన నాడీ సర్వాంగసజ్జతిః ।

వ్యా॥ అంగుష్ఠేతి॥ సర్వాంగస జ్జతిః సర్వస్మిన్నంగేసంగతిః సంబంధః వ్యాపనరూపః యస్యాం సా తథోక్తా నాడీ అంగుష్ఠమాల మాశ్రిత్య హస్తాంగుష్ఠమాల భూతకూర్పప్రదేశ మవలంబ్య స్థితా సతీ అంగుళత్రయమాత్రకా అనామికామధ్య మాతర్జనీ రూపాంగుళ త్రయవరిమితప్రదేశ మనుస్మృత్య అనామికాదిక్రమేణ ప్రసారితేయవదీజ ప్రమాణేన యవదీజసదృశ ప్రమాణేన శోధ్యతా మిత్యర్థః ।

తా॥ శరీరమంతయు, వ్యాపించి యుండునట్టియు, హస్తము యొక్క అంగుష్ఠమాలభూతమగు కూర్పప్రదేశమును ఆశ్రయించి యుండునట్టియు, అనామికామధ్యమా తర్జనీరూపమగు అంగుళత్రయ వరిమితప్రదేశము నాశ్రయించి యుండునట్టియు అనామికాదిక్రమ ముగ ప్రసరించుచుండు నాడీ యవదీజతుల్యప్రమాణము గలదిగ నుండును. అసగా పైని జెప్పబడిన నాడులు వాత శ్లేష్మ పిత్తకషాయముగ త్రివిధంబులుగ విశిష్టము.

ఆశ్చర్యనాడికణము

శ్లో॥ వాతపిత్తద్వ శ్చస్యాద్యో ర్మధ్యే కథగతిర్నవేత్ ।

ఇయం నాడీ తథాశ్చర్యా నిజ్ఞేయా వైద్యపారయైః ।

వ్యా॥ తాదృశనాడ్యాః వాత శ్లేష్మ పిత్త రూపేణ త్రిధా భేద మభిసేత్యక్రమేణ తాః లక్షయతి॥ వాతేతి॥ ఆద్యోరనామికా తర్జనీ

ర్వాతసి తద్వయస్య గతిర్యథాభవత్ కోఽర్థః యదానామి
 నాడీగతిః తాద్భవనాడీ వాతనాడీ యదాతర్జన్యాం నాడీగతిః
 నాడీ పైత్తనాడీ త్యేవం నాడీవ్యయస్య లక్షణే జ్ఞాతవ్యే ఇత్థం
 కాష్ఠత్రిత్యే సతి నాడీశ్వం వాతనాడ్యాః లక్షణమ్. తర్జనీ
 సతినాడీశ్వం పిత్తనాడ్యాశ్చ లక్షణమ్. పరస్పరపాఞ్చవృత్తర్థం
 నివేశః తర్జన్యాః అదిమత్వం చాంగుష్ఠ మూలం దృష్ట్వా వ
 త్తరస్లోకే। మూలేచ వసాతే పిత్తమితి। మధ్యే మధ్యః
 యదానాడీ భవేత్ సాకఫగతిః, ఇత్థంచ మధ్యమావృత్తి
 నాడీశ్వం కఫనాడ్యా లక్షణమితి వేదితవ్యమ్. ఇయం నా
 తేనప్రకారేణ ఆశ్చర్యా ఆశ్చర్యసంజ్ఞికేతి వైద్యసారగైరి
 నిర్ధార్యా మధ్య మాయాం యా నాడీ తస్యాః కఫసంజ్ఞా
 సంజ్ఞాప్యస్తీత్యర్థః, ఆశ్చర్యత్వంచ మధ్యస్థిక ఫస్యోపరి వా
 యస్య పరస్పరాభిసరణదశాయాం కఫనాడీ మస్పృష్ట్యైవ
 మాణత్వాదన్వర్థసంజ్ఞాచేయం ధన్వన్తకృతౌ ద్రవ్యశాస్త్రే ।

తా॥ మొదటిదియగు అనామికా తర్జనీస్థానముల నా
 యందు వాతపిత్తరూపముగ నాడీద్వయముయొక్క మధ్య
 కఫస్థానమని యెఱుంగవలయును. అసంగ మధ్యమాంగుళీ
 నాశ్రయించి యుండునట్టి నాడీ కఫనాడీ యనియు, ఆశ్చ
 యనియు కామధేయద్వయముచే విలసిల్లును. ఆశ్చర్యనాడీ
 మధ్యమమునగుండు శైష్ఠ్యనాడికి ఉపరిభాగమునందు పర
 సరణ సమయమున వాత పిత్త భాతువులను తాను స్పృ
 ణిండుటయే ఆశ్చర్యత్వము.

నాడీత్రయస్థానములు

శ్లో॥ తర్జన్యాం పిత్తనాడీ చ కఫనాడీ చ మధ్యమే ।

అనామిక్యాం వాతనాడీ వర్తతే సరజస్సనామ్ ॥

వ్యా॥ పూర్వజ్ఞోక్తేనైవ వాతాదినాద్యాశ్రయజ్ఞానస్య సాధ్య
స్వపి శిష్యబుద్ధితైశ్చ ద్వార్యం వివిచ్య వాతాదినాడిస్థానాని జ్ఞానయతి॥
ర్జన్యామితి॥ సర్వత్ర సప్తమ్యాః ఆశ్రయత్వం తర్జన్యాం పిత్తనాడి
త్తనాద్యాశ్రయభూతా తర్జనీత్యర్థః, ఏవమేవోత్తరత్రాపి జ్ఞాతవ్యం
బధ్యమే మధ్యమాంగుళావిత్యర్థః సరజస్త్వనాం మనుష్యాణామేవ
పంపిధా నాడి నిర్ధార్యా నాతిరిక్తజంతూనామితి భావః ॥

తా॥ ఇపుడు గ్రంథకర్త వాతాదినాడిస్థానముల తెలియజే
యుచున్నాఁడు. తర్జనీస్థానము నాశ్రయించి యుండునట్టి నాడి పిత్త
నాడి యనియు, మధ్యమాంగుళీ నాశ్రయించి యుండునట్టి నాడి
సరజాడి యనియు అనామికను ఆశ్రయించి యుండునట్టి నాడి వాత
నాడి యనియు నెఱుంగవలయును.

అస్య చ్చ

శ్లో॥ మూలే చ వహతే పిత్తం మధ్యే చ వహతే కఫః ।

అంతే చ వహతే వాయురైద్యశాస్త్రస్య నిశ్చయమ్ ॥

వ్యా॥ పూర్వం వాతనాద్యాః ఆదిమత్వం పిత్తనాద్యాః ఆంతి
మత్వంచ నాడిప్రసర దృష్ట్యా నిరూపితం. ఇదానీం త్వంగావ్యమూల
పృష్ట్యా పిత్తగాద్యాః ఆదిమత్వం వాతనాద్యా శ్చరమత్వంచ వ్యవ
స్థాపయతి॥ మూలేతి॥ వైద్యశాస్త్రస్య వైద్యశాస్త్ర ప్రతిపాద్య
ధాతుపరీక్షణస్య లక్షణజ్ఞాతవ్యమిత్యర్థః ॥

తా॥ వాతనాడి మొదటిదనియు, పిత్తనాడి అంత్యమనియు,
నాడిసంచార క్రమముచే నిదివఱకుఁ జెప్పబడియె. ఇపుడు అంగుళ
మూలముల నాశ్రయించిన మొదటిది పిత్తనాడి యనియు, అంత్యమునం
దుండునది వాతనాడి యనియుఁ బెలియజేయుచున్నాఁడు. మనుకునికి
అంగుళమూలమునందు పిత్తనాడి యనియు, మధ్యమమునందు కఫ
నాడి యనియు, అంత్యమందు వాతనాడి యుండుననియు వైద్యశాస్త్ర
జ్ఞుల నిశ్చయ మిట్టిదని యెఱుంగవలయును.

అ న్త్య చ్చ

శ్లో॥ అదా వాయుః కభో మధ్యే అంతే వైత్యంచ వర్తతే ।

సర్వనాడీక్రమాదూహ్యం వైద్యశాస్త్రస్య లక్షణమ్ ॥

వ్యా॥ రోగపరీక్షార్థం ధాతునిర్ధారణ దశాయా స్తు అనామికా
క్రమేనైవ ప్రేక్షితవ్యమిత్యభిప్రేత్యాహ అదావితి॥ సర్వం సుగమః

తా॥ వాతనాడి మొదట నుండుననియు, కఫనాడి మధ్య
మునం దుండుననియు, పిత్తనాడి అంతమునం దుండుననియు ఇట్లురో
పరీక్షాకాలమునందు అనామికాదిక్రమముగ నిరీక్షింపందగును.

వారాదినాడులయొక్క విశేషస్వాభావికగతులు

శ్లో॥ వర్షాభూతుక కాకలాపుకగతం వైద్యం జపం వర్తతే ।

మాయూరేథసుహంసకుక్కుటగతిః శ్లేష్మః స్థిరోవర్తతే ।

కూర్మవ్యాళజలూమీశగమనాందోళో మరుద్వర్తతే ।

ఇత్యేవం త్రివిధా విశేషచలనా నాడీ బుద్ధైర్గ్రాహ్యతామ్

వ్యా॥ వారాదినాడీనాం విశేషస్వాభావికగతిమూహ, వర్షాభ
రితి॥ వర్షాభూర్మందూకః శుకః ప్రసిద్ధః కాకశ్చ లాపుకః తిత్తి
(అంధ్రభాషాయాంతీతువ) తేషాం గతం గమనం ఖపేక్షః తద్గమ
సదృశవిశిష్టం అతవన జపం వేగవత్ విభేదప్రసాధాన్యా న్న పుం
లింగతా “జవోవేగిని వేగేచేతి విశ్వః” ఏవం విధం సత్ వైత్య
వర్తతే॥ ప్రసరతి మయూరవప మాయూః ఇథః గజః హంసః మరాళ
కుక్కుటస్తామ్రచూడః తేషాం గతీరివ గతిర్యస్యాస్య తిథావిధ॥ అ
వపథిరః మస్తప్రకారః శ్లేష్మః కఫనాడీ వర్తతే కూర్మః కమరః వ్యాళ
కృష్ణసర్పవిశేషః జలూకః రక్తపాః (అంధ్రభాషాయాం జెలగ) జహ
వచన నియమస్తు స్థానపక్షవప నాకారా న్నపక్షే “రక్తపాస్తుజలూ
కాయాం స్త్రీయాంభూమ్న జలాకసః” ఇత్యమరశోశే దర్శనాత్
తతః స్త్రీయాః పుంపదిత్యాదినా పుంపద్యావవివక్షాయాం జలాక ఇ

సమాసే పుంలింగతా మినుః మత్స్యః తేషాం గమనమివ గమనం
యస్య తథోక్తః అతఏవ వక్త్రః ఛోలాంనోశసవత్ కుటిలిగతిః మరు
ద్వాతనాడీ వర్తతే ఇత్యేవం యాపేణ త్రివిధా విశేషచలనా తిస్రో
విధాః ప్రకారాస్తానాం విశేషైశ్చ తీతి తథోక్తాః ఇతిశబ్దః విశేషపద
విశేషణంపా ఏవంవిధానాడీ బుద్ధైర్దాతునిధారణ సమర్థైర్దాత్యాతాం
జ్ఞానవిషయాయక్రియతా మిత్స్యర్థః॥

రా. పైత్యనాడి కప్ప చిలుక కాకము తిత్తిరిపడి వీటిగమనముతో తుల్యగమనము గలదిగ నుండునుగాన మిగుల వేగముగలదిగ నుండును. కఫనాడి నవలి గజము హంస లోడి వీటిగమనముతో తుల్యగమనము గలదిగ నుండునని యెఱుంగవలయును. కావ నది స్థిరముగ నుండును. హాతనాడి తాచేల నప్పము తెలగ మీము డోల వీటిగమనముతో తుల్యగమనము గలదిగ నుండునుగాన కటిల గతిగలదిగ నుండును. ఇట్లు బుద్ధిమతులు పితృదినాడుల గతివిశేషములు మూఁడువిధంబులుగ నుండునని యెఱుంగవలయును.

మరణశాలలు తాదినాడీ లక్షణమ్

జ్ఞోః॥ వాతాధిక్తో భవేదంతే మధ్యైశ్చేష్ఠ్యాభిక్తో భవేత్ ।

నాతాధిపతి భవే దాదా వంతె పితృభిర్యో భవేత్ ॥

హృదయ! హతనాడ్యః మనుష్యాణాం ప్రాణప్రయాణసమయే
స్వస్థావం విజాయ! అస్మిన్ స్థానే స్థిత్యా ప్రకుప్తత్యాహా హత ఇతి
అంతే ప్రాణప్రయాణ సమయే హతః హతనాడీ అధికః ప్రవోహి
భవేత్ శ్లేష్మరోగోన్నతికాలే మధ్యే స్వస్థానభూతమభ్యమాంగుల
శ్లేష్మః కఫః అధికో భవేత్ అదా స్వస్థానభూతానామిశాయాం హత
హతనాడీ అధికో భవేత్ అధిక్యంచ మాంద్యాతిశయః హతరోగ
న్నతిసమయఇతి శేషః అంతే స్వాశ్రయభూతవిజృంభణప్రవృత్తిధికః శ్లేష్మ
నాడీ అధికః స్వభావసిద్ధవేగావేషయా ద్విజృంభణ వేగో భవేత్

6/10/88

తా॥ మనుజులకు ప్రాణోత్క్రమరణకాలమునందు పాతనాడి స్వస్థానమును వదలి స్థానాంతరమునందు నిలిచి అతిమాన్వ్యమును జెందును. కథనాడి శ్లెష్మరోగాతిశయకాలమున స్వస్థానభూతషభ్య మాజ్ఞులియం దధివేగము గలదిగనుండును పాతరోగాతిశయకాల మున పాతనాడి స్వస్థానభూతమైన తానామికయం దధిశమాద్యము గలదిగనుండును పిత్రనాడి పిత్రరోగాతిశయకాలమున స్వాశ్రయ భూత తన్వనియందు స్వభాసిద్ధ వేగముకంటె ద్విగుణవేగము గలదిగ నుండును.

రోగనీరోగనాడిపక్షణమ్

శ్లో॥ నాడిత్రయీ వక్రగతిః శాస్త్రేస్మిన్ రోగ ఉచ్యతే ।

నాడిత్రయీ సమాస్థితే దరోగ శ్చాస్త్రనిశ్చయః ॥

వ్యా॥ నాడిత్రయీతి యదా నాడిశ్రయీ వక్రగతిః కటిలగ మనం తదా అస్మిన్ శాస్త్రే వైద్యకే రోగ ఇత్యుచ్యతే నాడిత్రయీ సమా అనామికాదిక్రమేణ సమానప్రసారా స్థితే అరోగః రోగస్యాభావః శాస్త్రనిశ్చయః శాస్త్రే జ్ఞాపితమ్॥

తా॥ దాని శ్లెష్మ పిత్ర నాడులు మూడును వక్రగతి గలవిగ నుండిన రోగమనియు, మూడునూడులు సమగతిగ నుండిన అరోగ మనియు నెఱుంగదగును.

అథ బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వర నాడివిచారః

శ్లో॥ శ్లెష్మకో బ్రహ్మగుజ్ఞ స్సౌత్వైశ్చకో విష్ణుగుజ్ఞకః ।

బాతి ఈశ్వరసంజ్ఞ స్సౌతితి థన్వంతరే ర్గతమ్ ॥

వ్యా॥ నాడికం బ్రహ్మదినజ్ఞా మాహు, శ్లెష్మ ఇతి శ్లెష్మః కథనాడి బ్రహ్మగుజ్ఞః బ్రహ్మతి సరిభాషితస్సౌత్వే ఏవమేవోత్తర తాపి దప్తవ్యమ్॥

రా|| కథనాడి బ్రహ్మసంజ్ఞగలదిగను, పితృనాడి విష్ణుసంజ్ఞ
గలదిగను, వాతనాడి ఈశ్వరసంజ్ఞగలదిగ నుండును. ఇట్లు ధన్వం
తరి కథ పితృ వాత నాడులకు బ్రహ్మాది సంజ్ఞలను గల్పించెను.

అథ ద్వంద్వనాడిలక్షణ, ద్వంద్వబర్హలక్షణైశ్చ
నాడిబర్హలక్షణాన్యత్తర త్రోచ్యంతే
వాతపితృనాడిలక్షణమ్

శ్లో|| బ్రహ్మనాడ్యాం హంసగతౌ వీశ్వరౌ వైష్ణవం స్మృతేత్ |

త్రినాడ్యో వక్రగతయో వాతపితృస్య లక్షణమ్ ||

హృ|| బ్రహ్మనాడ్యామితి|| బ్రహ్మనాడ్యాం కథనాడ్యాం హంస
గతౌ మందగతౌ సత్యామిత్యర్థః ఈశ్వరః వాతనాడి వైష్ణవం పైతృ
నాడి స్మృతేచ్ఛయది త్రినాడ్యో వక్రగతయః భవేచ్ఛేత్, వాత
పితృస్యలక్షణమ్ ఇయమేవ తీవ్రగతి శ్చేత్, వాతపితృబర్హస్య లక్షణం
పైవ మందా చేత్, అంగర్హబర్హస్య లక్షణమితి వేదితవ్యమ్||

రా|| బ్రహ్మసంజ్ఞగల కథనాడి మందగతి గలిగియుండినను,
ఈశ్వరసంజ్ఞగల వాతనాడి విష్ణుసంజ్ఞగల పితృనాడిని స్మృశించినను,
మూడునాడులును వేరువేరుగ వక్రగతులు గలదిగ నుండినను వాత
పితృలక్షణమని ఎఱుంగవలయును, ఈ వాతనాడి తీవ్రగమనము గల
దిగ నుండిన, వాతపితృబర్హమనియు, నిదియే మందగమనము గలదిగ
నుండిన అంగర్హ బర్హస్యమనియు నెఱుంగవలయును.

పితృవాయునాడిలక్షణమ్

శ్లో|| బ్రహ్మనాడ్యాం హంసగతౌ విష్ణురీశ్వరగం స్మృతేత్ |

త్రినాడ్యో వక్రగతయః పితృవాయుశ్చ లక్షణమ్ ||

హృ|| బ్రహ్మనాడ్యామితి|| బ్రహ్మనాడ్యాం వైష్ణవనాడ్యాం
హంసగతౌ సత్యాం విష్ణుః పైతృనాడి ఈశ్వరగం వాతనాడి స్మృతే
చ్ఛేత్ త్రినాడ్యో వక్రగతయశ్చేత్, పితృవాయులక్షణం ఇయమేవ

తీవ్రా చేత్ పైత్యబాయుజ్వరస్యమందా చేత్ తదంతర్గతజ్వరస్యాః
లక్షణమితి జ్ఞాతవ్యమ్ ।

తా॥ కఫనాడికి మందగమనము గలిగియుండినను విష్ణుసంజ్ఞగల
పైత్యనాడి కుద్రసంజ్ఞగల బాతనాడిని స్పృశించినను కఫ పిత్త బాత
నాడులు మూడును వక్రగమనము గలిగియుండినను పిత్తబాయు వజ్ర
యను ఈపైత్యబాతినాడికి తీవ్రగతి గలిగియుండిన పిత్తబాయుజ్వర
మనియు మందగమనము గలిగియుండిన అంతర్గత పైత్యబాతజ్వర
మనియు నెఱుంగవలయును.

శ్లేష్మ పిత్తనాడిలక్షణమ్

శ్లో॥ తమోనాడ్యాం కూర్మగతౌ సాత్త్వికం రాజసః స్పృశేత్ ।
త్రినాడ్యో వక్రగతయః శ్లేష్మపిత్తస్య లక్షణమ్ ।

బాధ॥ తమోనాడ్యామితి॥ తమోనాడ్యాం ఈశ్వరస్య తమ
స్వరూపత్వాత్ వానాడ్యామిత్యర్థః కూర్మగతౌ వక్రగతౌ సత్త్వం
రాజసః రజోగుణస్వరూపక బ్రహ్మసంజ్ఞక కఫనాడి సాత్త్వికం శుద్ధ
సత్త్వరూపవిష్ణు సంజ్ఞకపైత్యనాడిం స్పృశేచ్ఛేత్ త్రినాడ్యో వక్రగత
యశ్చేత్ శ్లేష్మపిత్తస్య లక్షణం ఇయమేవ తీవ్రాచేత్ శ్లేష్మపిత్త
జ్వరస్య మందా చేత్ తదంతర్గతస్యాపి లక్షణం బోధవ్యమ్ ।

తా॥ తమ స్వరూపమగు బాతనాడి మందగతి గలిగియుండినను
రజోగుణ స్వరూపమగు కఫనాడి సిద్ధసత్త్వరూపమగు విష్ణుసంజ్ఞగల
పైత్యనాడిని స్పృశించినను మూడునాడులగు వక్రగతి గలిగియుండినను
పిత్తశ్లేష్మమని యెఱుంగందగును. మఱియు నీ పైత్యనాడి వేగముగ
నడిచినను శ్లేష్మపిత్తజ్వరమనియు ఇదియ మంఃముగ నడిచినను అంత
ర్గత శ్లేష్మ పిత్తజ్వరమనియు నెఱుంగందగును.

పిత్తశైవ్య నాడిలక్షణమ్

శ్లో॥ మృతనాడ్యాం మందగతౌ సర్వకో జీవకం స్పృశేత్ ।

త్రినాడ్యో వక్రగతయః పిత్తశైవ్యస్య లక్షణమ్ ॥

హ్య॥ మృతనాడ్యామితి॥ మృతనాడ్యాం వాతనాడ్యాం మందగతౌ సత్యాం అర్ధకం పైత్యనాడి జీవకం కఫనాడిం స్పృశేత్ త్రినాడ్యో వక్రగతయశ్చేత్ పిత్తశైవ్యస్య లక్షణం తక్ర తీవ్రమం గతోః పిత్తశైవ్యజ్వరస్య తరంతర్గతస్యాపి లక్షణం జ్వరప్య ఏవచం వాతశైవ్యపితౄనాం యథాగ్రథ మృతజీవార్ధక జీవక సంజ్ఞా అపి నిమృతావతి ఫలితార్థః తక్ర వాతపైత్యనాడ్యోః సార్వభాగాదీచలనే నతి హ్యాథేః కించిద్దుస్సాధ్యత్వం శైవ్యనాడ్యాస్తథా చలనే అమయ స్యాసాధ్యత్వమేవేతి హద్దోభావః॥

తా॥ మృతసంజ్ఞసల వాతనాడి మంద॥తి గలిగియుండినను అర్ధకమను సంజ్ఞగల పైత్యనాడి జీవకమను సంజ్ఞగల కఫనాడిని స్పృశించినను వాత పిత్తశైవ్యనాడు. తు వక్రగతి గలిగియుండినను పిత్తశైవ్య మనియు ఈ అర్ధకసంజ్ఞగల పైత్యనాడి వేగముగ నడిచిన పిత్తశైవ్యజ్వర మనియు మందగమనము గలదిగ నుండిన అంతర్గత పిత్త శైవ్యజ్వరమనియును నెఱుంగందగును. ఇట్లు వాతశైవ్య పిత్తనాడులం క్రమముగ మృతమనియు, అర్ధక మనియు, జీవక మనియు, సంజ్ఞలుగల విగ నుండును. మఱియు సీమూఁడునాడులలో వాతపైత్యనాడులకు సార్వ చలనము గలిగిన వ్యాధి, కొంచెము దుస్సాధ్య మనియు, అట్లు శైవ్యనాడికిపై తమ సార్వ చలనము గలిగిన వ్యాధి అసాధ్యమనియు నెఱుంగందగును.

శైవ్యవాయులక్షణమ్

శ్లో॥ విష్ణునాడ్యాం మందగతౌ వీశ్వరం బ్రహ్మ సంస్పృశేత్ ।

త్రినాడ్యో వక్రగతయః శైవ్యవాయోశ్చ లక్షణమ్ ॥

వ్యా॥ విష్ణునాడ్యామితి॥ విష్ణునాడ్యాం పైత్యనాడ్యాం
గతౌ సత్యాం బ్రహ్మ జ్ఞైష్మనాడి ఈశ్వరం పాదనాడిం స్మృతేచే
త్రిపాద్యః పత్రగతయశ్చేత్ జ్ఞైష్మపాయోర్లక్షణం జ్ఞైష్మనాడ
పాదనాడిర్భగతి సాధారణా చేత్ జ్ఞైష్మపాయః తీవ్రాచేత్ గజ్జ
మందాచేత్ అదంతర్గత శ్చేతి తాత్పర్యమ్॥

తా॥ పైత్యనాడికి మందగతి గలిగియుండినను కఫనాడి
నాడిని స్మృశించినను మూడు నాడులును పత్రగతమనము గలిగి
జ్ఞైష్మపాయ మనియు ఈజ్ఞైష్మనాడి తీవ్రముగ నడిచినేని జ్ఞై
పాయజ్వర మనియు మందగతి నడిచినేని అంతర్గత జ్ఞైష్మపాతక
మనియు నెఱుంగుదను.

పాతజ్ఞైష్మ నాడిలక్షణమ్

శ్లో॥ అర్థనాడ్యాం మందగతౌ మృతతో జీవకం స్మృతకా ।

త్రినాడ్యో పత్రగతయో పాతజ్ఞైష్మ లక్షణమ్ ॥

వ్యా॥ అర్థనాడ్యామితి॥ అర్థనాడ్యాం అర్థసంజ్ఞిత పిత్రనాడ
మిత్యర్థః తస్మాం మందగతౌ సత్యాం మృతకః పాతనాడి జీవకం జ్ఞై
నాడిం స్మృతేచేత్ త్రినాడ్యో పత్రగత శ్చేతు పాతజ్ఞైష్మ
లక్షణం గతీశ్చేయం తీవ్రాచేత్ పాతజ్ఞైష్మజ్వరః మందాచేత్ త
లగ్నతజ్వర ప్రతిమ ప్రవృత్తిః ।

తా॥ అర్థసంజ్ఞిత పిత్రనాడికి మందగతి గలిగియుండిన
మృతసంజ్ఞిత పాతనాడి జీవసంజ్ఞిత జ్ఞైష్మనాడిని స్మృశించిన
మూడు నాడులును పత్రముగ నడిచినేని పాతజ్ఞైష్మమనియు నీవా
నాడి శీఘ్రముగ నడిచినేని పాతజ్ఞైష్మజ్వరమనియు మందగతిగలి
యుండిన నది అంతర్గత పాతజ్ఞైష్మజ్వరమనియు నెఱుంగవలయును.

పాతనాడిలక్షణమ్

శ్లో॥ బ్రహ్మజ్ఞో ర్మందగత్యో బుద్రనాడిగతి స్సుఖా ।

త్రినాడ్యో పత్రగతయో నిజ్ఞేయం పాతనాడికమ్ ॥

బాత్! బ్రహ్మతి॥ బ్రహ్మవిష్ణోః శైవ్యపైతృశాంఘోర్మంద
 త్రోశ్చుత్రోః శుద్రనాడ్యాః పాతనాడ్యాః గతిః స్ఫుటాచేత్
 తినాడ్యః సత్రగతయశ్చేతు పాతనాడిక శుద్ధపాతనాడితి విజ్ఞేయం
 తి రస్మాస్తీహాచేతు కేవలపాతజ్వరః ముందా చేత్ తదంతర్గత
 శ్చేత్యభిజ్ఞేయమ్॥

తా॥ కథపి త్రనాడులకు పుండగతిగలిగియుండక వాతనాడి
మొక్క గమనము స్ఫుటముగనుండి వహించునాడులకు పక్షగమనము
ఁబొగనేని శుద్ధవాతనాడియని నెఱుంగవలయును, ఈ వాత గతి
ప్రముగనుండిన కేవలవాత్ జ్వరమనియు మందముగ నుండిన అంతర్గత
వాతజ్వరమనియు నెఱుంగవలయును.

భారతీయ నాటకాలలో

శ్లో॥ తుద్రవిష్ణో ర్మందగత్యో ద్భ్రాహ్మనాడీగతి స్సుఖతా ।

త్రినాద్యో వక్షగః యో విజ్ఞానం శ్రేష్ఠతమమ్ ॥

వాఁడు కుడేరిఁ దుద్రవిష్ణుఁ బాతపిత్రనాథో ర్మందగతో
 యో॥ బ్రహ్మనాడిగతిఁ జ్ఞెమ్మనాడిగుచారః స్ఫుటాచేత్ త్రినాథో
 యశ్రాతయశ్చేత్ జ్ఞెమ్మ తులామ్॥ శుద్ధజ్ఞెమ్మవాధి స్వరూపమిచ్ఛేయః॥
 గతే ప్రీత్యేశుద్ధజ్ఞెమ్మజ్వరః మదత్యే తదదర్శితశ్చేత్కథిప్రసాదః ॥

తా॥ పాత పితృ నాడులకు మందగతిగల్గియుండఁగ కఫనాడి
సంచారము స్ఫుటముగ నుండి మూఁడు నాడులు పక్రముగ నడిచె నేనిశుద్ధ
శ్లేష్మజునియు ఈ కఫనాడిగతి తీవ్రముగ నుండిన శ్లేష్మజ్వరమనియు
చుండిముగ నడిచిన అంతర్గత శ్లేష్మజ్వరమనియు నెఱుంగందగును.

వి త్తనాడి అక్షణమ్

శ్లో॥ బ్రహ్మకుద్రా మందగతి విష్ణునాడిగతిస్సుతా ।

త్రినాద్యో వశ్రగళయః పితృనాద్యాస్తుః శత్రుణామ్ ||

బాధ్య॥ బ్రహ్మరుద్రానితి॥ బ్రహ్మరుద్రామందగతీశ్లేః
మందగతీశ్లేః కిష్టునాడీగతిః పైత్యనాడీప్రచారః సు
త్రినాడ్యోవక్రగతయశ్చేత్ పిత్రనాడ్యాః పిత్రనాడీమూః
పైత్యరోగస్య న్వయాస మితిరోధవ్యం గతిస్తస్యాస్తీక్షణ్యే
జ్వరః మందగతిశ్చేత్ తదంతర్గతశ్చేత్కృత్ప్రాయః ।

తా॥ శ్లేష్మ వాత నాడులకు మందగమనము గలిగి
పైత్యనాడి ప్రచారము స్ఫుటమయ్యెనేని మూఁడు నాడులకు
గలిగిన కేసల పైత్యమనియు నీ పైత్యనాడి శీఘ్రముగ
పిత్తజ్వరమనియు మందముగ చరించిన అంతర్గత పిత్తజ్వ
రకుంగందగును.

అథ విషమసుంకలిత నాడీచారః

శ్లో॥ త్రినాడ్యో మందగతయ స్త్రీనాడీగతయస్సమాః ।

త్రినాడ్యో మందగతయ స్త్రీనాడీగతయో బహాః ॥

బాధ్య॥ త్రినాడ్యశ్చితి॥ ఏకస్త్రికృతే త్రినాడ్యః వాత
నాడ్యః వక్రగతయః కుటిలప్రచారాః అసరస్త్రికృతే త్రినా
సమాః వాతశ్లేష్మ పిత్రనాడ్యః సమాసప్రచారః అస్య
త్రినాడ్యోవాతశ్లేష్మపిత్రనాడ్యః మందగతయః గత్వామంద
తదుత్తరక్షణేత్రినాడీగతయః బహుళభవేయశ్చేత్కోర్ధః
గత్వాదిక్రమముల్లంఘయే పూర్వస్త్రికృతేవక్రగతిః సమ
గతిర్జవగతిర్వాభవతి ఉత్తరక్షణేత్పతీయే వక్రాజవగతిరా
చతుర్ధక్షణేసమమందా మందసమావాళవేత్ ఏవయా
త్రయ్యా స్సుంకలనే విషమసుంకలితనాడీ తజ్వరశ్చేతి మంతః

తా॥ వాతశ్లేష్మ పిత్రనాడులు మూఁడును ఒకక్షణము
గతి గలవిగను త్రినాడ్యలమునందు సమగతిగలవిగను మరియు
నందు మందగతిగలవిగను తదుత్తరక్షణమునందు వక్రగతి

లేక యీమాఁడునాడులు పైని జెప్పఁబడిన వక్రగత్యాదులను
అతిక్రమించి పూర్వక్షణమునందు వక్రగతి సమగతి మందగతి తీవ్ర
గతి గలవిగను ఉత్తరక్షణమునందును తృతీయక్షణమునందును
వక్రగతి తీవ్రగతి గలవిగను చతుర్థక్షణమునందు సమగతి మందసమ
ములుగ నుండెనేని విషమసంకలితనాడియనియెను విషమసంకలిత
జ్వరమనియును నెఱుంగవలయును.

అథ వాతాదినాడిషు ద్వ్యాత్రింశద్దోషప్రాప్తి
నా డీ ల క్షణము

శ్లో! ముహుర్లావగతిః పిత్తో ముహుర్భేదగతిస్తథా ।

ద్వాత్రింశద్దోషా స్సంప్రాప్తా ముహుశ్శుకగతిశ్శివః ॥

వ్యా! ముహురితి॥ పిత్తఃపైత్యనాడిలాపుకగతిః ముహురిత్యత్ర
సర్వత్రవీస్సాగ్రాహ్యముహుశ్శుహుః తిత్తిరిగతిసదృశగతిశ్చేత్ పిత్త
పైత్యనాడివా ముహుశ్శుహుః భేదగతిః మందూకపులిః మందూకంఠనాడి
చలసదృశగతిర్వా భవేయశ్చేత్ శివః వాతనాడివా ముహుశ్శుహుః
శుకగతిశ్చస్యాచేత్ ద్వ్యాత్రింశద్దోషాః జహ్వదోషాది చింతాసుః
వాహూటాది గ్రంథప్రతిపాదితదోషా స్సంప్రాప్తాభవేయశ్శిఖావః ద్వా
త్రింశద్దోషలక్షణానితు విస్తరభయాన్నలిఖ్యస్తే ద్వ్యాత్రింశదోషశా
యస్త్రయోదశసన్ని సాతజ్వరాశ్చేత్సదస్తే వీతత్పర్యం ఛాతునిర్ధ
వణసమై శ్చికిత్సకైః పరిశోధ్యమ్.

తా॥ పిత్తనాడి మాటిమాటికి తిత్తిరిసదృశగతిగలదిగను లే
సలుమాటు కస్పయోక్త కంఠనాడి చలనముతో తుల్యముగ
గనునము గలదిగ నుండినను లే వాతనాడి మాటిమాటికి చిలుక
మనమునకు సమముగగతి గలిగియుండినను జహ్వదోషాది ద్వ్యాత్రిం
ద్దోషములు సంప్రాప్తములగునని యెఱుంగవలయును.

సూతికా వాయునాడిలక్షణమ్

శ్లో॥ ఋ ముహుర్జ్వలగతిర్బ్రహ్మ ముహుర్జ్వలగతిశ్శివః ।

ముహుర్జ్వలగతిర్విష్ణుః సూతికా వాయునాడిలక్షణమ్ ॥

బ్రా॥ ముహురితి॥ అత్రాపి ముహుః పదేన విస్సాగ్రాహ్యే బ్ర
హ్మేష్వనాడి ముహుర్ముహుః మందగతిస్సాన్యచ్ఛేత్ శివః వాతనా
ముహుర్ముహుః జవగతిః వక్రగతిశ్చ యది పితృనాడి ముహుర్ముః
తీవ్రగతిర్వాసాత్ సూతికా వాయో సూతికానిమిత్తక వా
తుత్పత్తిరితి రసరత్నాకర బాహుటగ్రంథాదిషు ద్రవ్యవ్యమ్ ।

తా॥ బ్రహ్మేష్వనాడి మాటిమాటికి మందగతిగలదిగను వాతః
మాటిమాటికి శీఘ్రగతిగలదిగను ఇట్లు పితృనాడికి సహా శీఘ్రగతిగలి
సూతికా వాయువనియు నెరుంగవలయు నీ సూతికా వాయువు
వాయువువలన జనించునని యెఱుంగందగును.

అథ బాహ్యజ్వరాంతర్గతజ్వర, అస్థిగతజ్వరనాడిలక్షణమ్

శ్లో॥ జవవక్రాస్త్రీనాడ్యశ్చ మందవక్రాస్త్రీనాడికాః ।

ఏకశ్లేష్మా వక్రగతిర్జ్వరాంతర్గతిరస్థిగః ।

బ్రా॥ జవేతి॥ త్రినాడ్యః వాతశ్లేష్మపితృనాడ్య జవవక్రాః తీ
కుటిలాశ్చేత్ జ్వరః శరీరబాహుసంతాపకృత్ బాహ్యజ్వర ఇత్య
త్రినాడికా మధ్యస్థకారేణ కటిలగయశ్చేత్ అంతర్గతః అంతర్గతజ్వ
ర ఇత్యర్థః వాతపితృనాడ్యోః స్వాభావికగత్యోరేవ శ్లేష్మ ఏకఏవ ము
వక్రకారేణ వక్రగతిశ్చేత్ మధ్యమాంగులియధిష్టితైస్త్వ తామేవేత
తః తాడయేచ్ఛేత్ అస్థి యావచ్ఛరీరాధారక పృష్ఠభాగావస్థితబృ
చ్చుల్య విశేషః తద్గచ్ఛతీత్యస్థిగః అస్థిగతజ్వర ఇత్యర్థః అంతర్గతిరిత్య
అంతర్గతీరాస్త్రః గచ్ఛతీతి సూక్ష్మాకారేణాస్థితీత్యర్థః అంతర్గ
తిత్వే భయత్రాపి అస్థిగతసంజ్ఞా ॥

తా॥ వాతశ్లేష్మపిత్తనాడులుమూడును తీవ్రముగను వక్రము
గను నడిచినేని బాహ్యజ్వర మనియు సీమూడునాడులును మందము
గను వక్రములుగను చరించినేని అంతర్గతజ్వర మనియు వాతపిత్త
రాదులకు స్వాభావికగతి గలిగియుండగ శ్లేష్మనాడియొకటి కూర్చుము
మందముగను నడిచినేని అస్థిగతజ్వర మనియును నెఱుంగందగును.
అస్థిగతజ్వర మనఁగా వెన్నముకను ఆశ్రయించినది.

అసాధ్యనాడిలక్షణమ్

శ్లో॥ అనిలో యాతి పిత్తస్యపిత్తో యాతి కఫాలయమ్ ।

కఫస్య కంఠమాలాయా న భవేత్తస్యజీవనమ్ ॥

తా॥ అనిలేతి॥ అనిలుః వాతనాడి పిత్తస్య పైత్యనాడ్యాః ఫాస
మితి శేషః యాతిగచ్ఛతి యది పైత్యనాడిచ కఫాలయం శ్లేష్మస్థానం
యాతిప్రాప్నోతియది యస్యపుంసః యా ప్రాప్తి కఫాలయః పిత్తనాడి
కఫస్య శ్లేష్మనాడ్యాః కంఠమాల కంఠమాలావత్ శ్లేష్మణావృత్త
తిష్ఠంతి భవేత్ తస్య జీవనమపి నభవేత్ నష్టాస్యతి ॥

తా॥ ఏపురుషునియొక్క వాతనాడి పైత్య నాడిస్థానమున కేగి
ననుపిత్తనాడి కఫనాడి స్థానమునకుఁ జనినను ఈపిత్తనాడి కఫనాడిని
కంఠమాలిక తెఱుంగున వ్యాపించియుండినను ఆ పురుషుఁడు యమ
మందిరమున కేగునని యెఱుంగందగును.

సన్నివృత్తనాడిలక్షణమ్

శ్లో॥ మందమందం శిథిలశిథిలం వ్యాకులం వ్యాకులంపా ।

స్థిత్యాస్థిత్యా త్వరితగమనం పంచసూక్ష్మంగదానామ్ ॥

ఏవం నాడీత్రివిధగతయో యస్యహస్తే వచే తా ।

దృశ్యస్తేమీ జగతి న భవేత్తస్య జీవాభిలాషః ॥

వ్యా॥ మందమందమితి॥ మందమందం మందప్రకారం సర్వత్ర ప్రకారే గుణవచనస్యేతి ద్విర్యావం శిథిలశిథిలం నివాతనిర్మోకవత్ శిథిలప్రకార సంచారం వ్యాకులం వ్యాకులంవా సంశయజనకత్వేన స్థిత్యాస్థిత్యా స్వవేగాభావాత్ అదర్శనీయాయాః క్షంక్షణమపస్థానం త్వరితగమనం ఉత్క్లష్టోత్క్లష్టత్య భావదత్వగతివత్ శీఘ్రగమనం ఏనం యాపా పంచ పంచపస్థాః నాడినాం సంభవేయశ్చేత్ గదానాం రోగాణాం అపస్థానమితి శేషం తత్సూక్ష్మం సూక్ష్మతయావిభావ్యమి త్యర్థః ఏవంప్రకారేణ అమీ పూర్వోక్తానాడీ త్రివిధగతయః త్రివిధ నాడీ ప్రచారా ఇత్యర్థః తాః యస్య పుంసః హస్తే సదేహ దృశ్యనే తస్య జగతి ఆస్మిన్ లోకే జీవాభిలాషః సభవేత్ ॥

తా॥ వాతశ్లేష్మనాడులగుతులు మందమందముగను వాయు రహితముగు స్థలమునందున్న పాముకలుగము తెఱంగున శిథిలశిథిలగతి గలవిగను వ్యాకులవ్యాకులముగను నిలిచినిలిచియు నగిరగిరినడుచు ఆత్మగతిచందంబున శీఘ్రగమనము గలవిగనుండిన రోగములస్థితిని సూక్ష్మముగ నెఱుంగదగును ఈరీతిగ నేపుకుషుని యొక్క హస్తము నందుఁగాని లేక పాదమునందుఁగాని కనుపడునో ఆపుకుషునికి జీవాభి లాష లేదని యెఱుంగవలయును,

శుభనాడీ లక్షణమ్

శ్లో॥ సుస్యక్తతా నిర్మలత్వం స్వస్థానస్థివరేవ చ ॥

అచంచలమమందత్వం సర్వేషాం శుభలక్షణమ్ ॥

వ్యా॥ సుస్యక్తత్యేతి॥ సుస్యక్తతా సుష్టుస్సుటత్యేన భాసమా సతా నిర్మలత్వం దోషరహిత్యం స్వస్థానస్థితిః అస్యస్థానమప్రాప్త్యైవ సర్వాస్థానం సాడినాం స్వస్థానేపృతిః అచంచలమ్యోత్ర భావప్రధాన నిర్దేశః చాంచల్యాభావః అమందత్వం మాంద్యాతికయాభావః ఏత

త్పర్యం శర్యేషాం రోగాణాం శుభలక్షణాం సాధ్యత్వరూపకోశవ
జ్ఞాపకమ్

అ! రాడులయొక్కగతి స్ఫుటముగను దోషరహితముగను
సానాస్తరముదు జెందక యుండుటయును చాలచల్యరాహిత్యముగను
మాన్యరహిత్యముగ నుండిన సర్వరోగంబులుసాధ్యంబులని యెఱుంగ
వలయును.

గ ద్య

ఇది సాతులూరిపంశపయఃపారాపారరాకాసుభాకరాయమానశ్య

శ్రీమద్గోపాలాచార్యసూరేంద్రజేన శ్రీకృష్ణసూరిచా

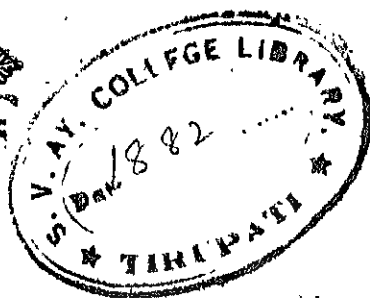
విరచితా నాడీనిరూపణాఖ్యాశ్విసీదేవకృత నప్త

వింశతిశ్లోకే వ్యాఖ్యానమాప్తాభూత్

ఇట్లు అశ్విసీదేవతలచే జేయబడిన నాడీనక్షత్రమాలయను

నీగ్రంథము శ్రీకృష్ణసూరిచే జేయబడిన నాడీనిరూపణం

బను వ్యాఖ్యానసహితముగ ముగిసెను

శ్రీ రస్తు

అశ్వినీదేవతాభ్యాం నమః

నా డీ నిర్ణయము

—: * :—

నాడున్నతి ప్రకరణము

శ్లో॥ యేవై యావద్వికారాః ప్రకృతివికృతయోయాశ్చ తేహంజనిత్రీ
దేవే దేవాశ్చక్షురాదేరథనకలమిదం యత్సమూహైర్విస్మృతమ్
యత్సంక్షోభాత్త్రిమా ర్తిః ప్రథితమిహయతః సాలనాదిస్వపిష్ఠా
సామూలాభ్యాజనేభ్యోవితరతుసుసుఖ ముక్తయేనశ్చభూయాత్ ।

వా॥ అద్యం తావన్నాడికావిజ్ఞానాదేవవారప్రకృతిజనితానా
మామయానాం సాధాసాధ్యనభేదకక్షానం ప్రాప్యతే అతివప తన్నిరూ
ప్యతి ఇతి ।

తా॥ వైద్యుడు ప్రథమంబున వాటిపితాది వైషమ్యములచే
జనించుచున్నాధుల సాధ్యాసాధ్యంబులను తత్త్వవ్యాధి భేదంబులను
నెఱుంగుటకు నాడిజ్ఞానమే మూలకారణముగ నుండును అట్టి నాడిగతి
విశేషజ్ఞానము కలిగెనేని రోగస్వరూపంబులు దెలిసికొని తగిన చికిత్స
జేయదగును కావున ఆనాడుల స్వరూపంబులను దెలియజేసెదను.

శ్లో॥ కందమధ్యే ఫిలా నాడీ సుఖమ్నేతి ప్రకీర్తితా ।

తిష్ఠంతే పరితస్సర్వాశ్చ క్రేస్తీన్నాడికా స్తతః ।

తా॥ శరీరమునందలిమూలాధారమధ్యంబున సుఖము యను
నొకనాడి యున్నయది మఱియు పదంపంబోయెడి ఇడాపింగళాది
నాడు లీసుఖమ్నూనాడిని చుట్టుకొని యుండును.

శ్లో॥ సార్థత్రోట్యో నాడ్యో హి ఘాలాసూక్ష్మాశ్చ దేహీనామ్ ॥

నాభికన్దనిబద్ధాసా స్తీర్యగూర్ధ్వమధఃఫిలాః ।

తా॥ మనుజుల దేహంబున స్థూలసూక్ష్మంబులగు మూడుకోట్ల యేబదిలక్షల నాడు లున్నయని, ఆనాడులు మూలాధారంబు నాశ్రయించి కొన్ని యూర్ధ్వభాగంబునను కొన్ని యధోభాగంబునను మఱికొన్ని తిర్యగ్భాగంబునను వ్యాపించియున్న యని,

శ్లో॥ తిగ్రః కోట్యోర్ధ్వకోటిచ యాని బోమాని మానుషే ।

నాడీముఖాని సర్వాణి, భుర్భువందుం తురంతి చ ।

తా॥ మఱియు పై నాడుల నాశ్రయించి మూడుకోట్ల యేబదిలక్షల రోమంబు లున్నయని, ఆరోమంబు లీ నాడులకు ముఖంబు అనంబడును, అందుండియే వెలుట ప్రవించును,

శ్లో॥ నానానాడీప్రసవగం సర్వభూతాస్తరాత్మవి ।

ఊర్ధ్వమూలమథశ్శాఖం వాయుమాగ్నేః సర్వగమ్ ।

తా॥ మనుజుల దేహమందు పైని జెప్పిన నాడుల కాధారభూతంబై పరబ్రహ్మవ్యరూపమగు నా సూక్ష్మవాయువు గలదు, అది ప్రాణాదివామువుల ద్వారా దేహమంతటకు వ్యాపించుచుండును,

శ్లో॥ ద్విసప్తతిసహస్రాణి నాడ్యస్సర్వరాయుగోచరాః ॥

కర్మమాగ్నేః సుషిరా స్త్రిగ్యంచ సుషిరాత్మికాః ।

తా॥ ఈపై నాడులలో జెబ్బది రెండువేల నాడులు వాయుసంచార యోగ్యంబులై యుండును, మఱియు, ఆనాడులు వాయుమార్గద్వారా పునరావృత్తి ప్రాపక కర్మరూప ఛిద్ర విశిష్టంబులై తిర్నగతరంధ్రప్రధానభూతంబులుగ నుండును,

శ్లో॥ తర్పయంతి రపైర్దేహం నద్యస్తాయైర్వాల్లవమ్ ।

ద్వానప్తతిసహస్రం తు తాసాం స్థూలాః ప్రకీర్తితాః ॥

తా॥ నదులు నిజబలాలుచే సాగరంబును నమృద్ధి గావించుచందంబున పై నాడులు దేహిసేవింపెడి యన్న సానాదుల రసంబులచే

దేహంబును వృద్ధిని జేయుచున్నవి. అంకు వెయ్యిన్ని జెబ్బదినాడులు
ఘాలనాడులుగ నున్నయవి.

శ్లో॥ దేహీ ధమన్యో ధన్యాస్తాః పంచేంద్రియగుణావహాః ।

నాభికందస్థితాస్తాస్తు నాభౌ చక్రే ప్రవేష్టితాః ॥

తా॥ పై నాడులలో శబ్దస్పర్శరూపరసగంధార్థక పంచేంద్రియ
గుణగ్రాహకంబులగు నాడులే మిగుల శ్రేష్ఠంబులుగ నుండును.
అయ్యెడునాడులును మూలాధారంబు నాశ్రయించి నాభిచక్రంబునం
బ్రవేశించి యున్నయవి.

శ్లో॥ తాసాంచ సూక్ష్మసుషిరాణి శతాని నస్త స్వచ్ఛాని యైరస
కృదన్నరసం వహద్భిః । ఆప్యాయతే పపురిదం హిస్పణామ
మీషామృత్యుస్సృవద్భిరిప సింధుశ్చైస్సముద్రమ్ ॥

తా॥ పై నజెప్పఁజడిన ఘాలనాడుల నాశ్రయించి నిర్మలమైన
యేడునూర్ల ప్రధాననాడులు సూక్ష్మఛిద్రములలోఁ గూడియుండును.
ఇవి ప్రతిదినము మనుజులు భక్షించెడి యన్నపానాదుల రసమును
పహింపుచు సముద్రము నానావిధ సదులచే నాప్యాయమును బొందు
చందంబున శరీరమును వృద్ధిజేయుచున్నవి.

శ్లో॥ ఆపాదతః ప్రభృతి గాత్రమశేషమాసామామస్తకాదపిచ నాభి
పురఃస్థితేన । ఏతస్మద్దంగ ఇవ చర్మచయేన బద్ధంకాయం
నృణా మిహ సిరాశతనస్తకేన ॥

తా॥ మూలాధారంబు నాశ్రయించి పాదము మొదలు శిరము
పర్యంతము వ్యాపించియుండెడి యేడునూర్ల నాడులచే మనుష్యు
దేహము మృదంగము చర్మముచేఁ గట్టంబడియుండు తెఱంగున
బంధింపఁబడి యున్నయది.

శ్లో॥ ఇడాచ పింగళా చైవ సుఖమ్నాచ చ సరస్వతీ ।

హతుణీ చైవ పూషాచ హస్తాహ్వయశస్వినీ ।

అష్టాత్మకమహితము

విశ్వోదరీ కుహూశ్చైశంఖనీచ పయస్విని ।

అలంబుసా చ గాంధారి ముఖ్యాశ్చైశ్చతాశ్చక్రుర్దశ ॥

తా॥ పైనాడులలో ఇడ పించళ సుషుమ్న సరస్వతి వాః
పూష హస్తీ జిహ్వ యశస్విని విశ్వోదరీ కుహూ శంఖని పయసి
అలంబుస గాంధారి అను నీపదునాలుగు నాడులు ముఖ్యంబుల
నుండును.

శ్లో॥ ఇడాచ పింగళా చైవ సుషుమ్నా చ సరస్వతీ ।

గాంధారి హస్తీజిహ్వ చ కుహూః పూషా యశస్విని॥

చారణాలంబుసా విశ్వో శంఖనీచ పయస్విని ।

ఏతాః ప్రాణవహా నాడ్యో జీవకోశే ప్రతిష్ఠితాః ॥

తా॥ నామాంతరములుగల పై పదునాలుగు నాడులును
వాహినులై జీవకోశంబునం బ్రతిష్ఠింపఁబడి యున్నయవి.

శ్లో॥ తత్ర ప్రధానా నాడ్యస్తు దశ వాయు ప్రవాహితాః ।

తా॥ పై పదునాలుగు నాడులలో పది ప్రాణాదివాయుః
నులై యుండుటవలన నవి మిగుల ప్రధానంబుగ నుండును.

శ్లో॥ ఇడాపింగళయోశ్చైవ సుషుమ్నా చోర్ధ్వగామినీ ।

గాంధారి హస్తీజిహ్వ చ ప్రసారగమనే స్థితా ॥

అలంబుసాయశస్విన్యో దక్షిణాంగే సమన్వితే ।

కుహూశ్చ శంఖనీ చైవ వామాంగే చాపలంబితా ॥

ఏతాసు దశనాడీషు నానాకార్యప్రసూతితా ॥

తా॥ ఇడ పింగళ సుషుమ్నయను నీమూఁడు నాడులు
మునం దూర్ధ్వగామినులై యుండును గాంధారి హస్తీజిహ్వ
నాడులు చేతులు మొదలగునవి చాఁచుటకును ముడుచుటకు
యు క్తంబులై యుండును అలంబుస యశస్విని యను రెండునా
దక్షిణాంగంబునను కుహూ శంఖని యను నాడులు వామాంగంబు

వ్యాపించియుండును. అప్పదినాడులలో మధ్యమంబున నుండెడి పూష
యను ప్రసూతికానాడి సమస్తకార్యంబులను జేయుచుండును,

శ్లో॥ ఇదాచ వామనాసాయాం దక్షిణే పింగళా మతా ।

సుషుమ్నా బ్రహ్మరంధ్రేచ గాంధారి వామచక్షుషి ॥

దక్షిణే హస్తీహృచ పూషా కర్ణేఽథ దక్షిణే ।

వామే యశస్విని జ్ఞేయా ముఖే చాలంబుసా మతా ।

కుహూశ్చ లింగమూలే స్యాచ్ఛంఖిని శిరసోపరి ।

ఏవం ద్వారం సమాశ్రిత్య నిష్ఠంతి దశనాడికాః ।

తా॥ వామనాసికయందు ఇడయు, దక్షిణనాసికయందు పింగ
ళయు, బ్రహ్మరంధ్రంబున సుషుమ్నయు, వామనేత్రంబున గాంధా
రియు, దక్షిణనేత్రంబున హస్తీహృయు దక్షిణకర్ణంబున పూషయు,
వామకర్ణంబున యశస్వినియు, జహ్వయం రంబునయు, శిశ్నంబున
కుహువు, శిరంబున శంఖనియు వ్యాపించియుండును,

నదినాడులను ఆశ్రయించి యుండెడి నదివాయువులు

శ్లో॥ ప్రాణోఽచక్షుశానశ్చ ఉదానో వ్యాన ఏవచ ।

నాగః కూర్మోఽథ కృకరో దేవదత్తో ధనంజయః ।

ఏతే నాడిభు సర్వాసు చరంతి దశవాయవః ।

ఏతేభు వాయవః పంచ ముఖ్యాః ప్రాణాదయః స్మృతాః॥

తేభు ముఖ్యతమా వేతౌ ప్రాణాపానౌ సరోత్తమే ।

ప్రాణ ఏవైత యోగ్యుఖ్య స్సర్వప్రాణభృతాం సదా ।

తా॥ ప్రాణము, అపానము, శమానము, ఉదానము, వ్యానము,
నాగము, కూర్మము, కృకరము, దేవదత్తము, ధనంజయము అను
నీవది వాయువులు సర్వనాడులయందును సంచరించుచుండును అయిన
నిప్పదివాయువులలో ప్రాణాదిపంచవాయువులు ముఖ్యంబులుగను,

అందు ప్రాణాపానంబులు మిగుల ముఖ్యంబుగను వానితో ప్రాణ మర్థంతముఖ్యంబుగను నుండును.

శ్లో॥ శబ్దగ్రహః శ్రుతౌ నాడీ రూపగ్రహః చ లోచనే ।
గంధగ్రహః నాసికాయాం రసనాయాం రసానహః ॥
ఏనం త్వత్తు స్పర్శవహః శబ్దకృద్ధృవయాన్మృఢే ।
మనోబుద్ధ్యాదికం సర్వం హృదయేషు ప్రతిష్ఠితమ్ ॥
పురీతత్యాం మనఃస్థిత్యా నిద్రా సమభిజాయతే ॥

తా॥ కర్ణంబులయందు వ్యాపించియుండు నాడులు శబ్దగ్రాహకంబులుగను, నయనంబులయందుండునవి రూపగ్రాహకంబుగను, నాసికయందుండునవి గంధగ్రాహకములుగను, జిహ్వాయందుండునది రసగ్రాహకముగను, చర్మమునందుండునది స్పర్శగ్రాహకముగను, హృదయము ముఖము వీటియందుండునవి శబ్దోచ్ఛారణమునకును నుపయుక్తముగ నుండును. మనస్సు బుద్ధి ఇవి హృదయంబున ప్రతిష్ఠింపబడి యుండును. పురీతయను నాడీయందు మనస్సు లీనంబయ్యె నేని అప్పుడు నరునికి నిదురపట్టును.

వాక్యం॥ అన్యైశాం నామాన్యపి శౌచదాయమ్ ।

తా॥ పైని జెప్పబడిన పదునాలుగు నాడీనామములును గాక యితర నాడుల నామంబులు “శౌరద” యను గ్రంథమునందు జెప్పబడియున్నవి.

శ్లో॥ గాంధారి హస్తజిహ్వఖ్యా సపూషాబంబుసా మతా ।
యశస్విని శాఖరీచ కుహూస్సుశ్చప్తనాడయః ॥
వాక్యం॥ తాసాం స్థితీశ్చరూపం యోగార్ణవే ॥

తా॥ గాంధారి హస్తజిహ్వ పూష అలంబున యశస్విని శాఖరీ కుహూపు అను నామంబులుగల యేమనాడుల స్వరూప బును స్థితీయు యోగార్ణవమను గ్రంథంబున జెప్పబడి యున్నది.

శ్లో॥ ఇదాపృథ్వే తు గాంధారి మయూరగళసన్నిభా ।

సవ్యపాదాదినేత్రాంతా గాధారి పరికీర్తితా ॥

తా॥ గాంధారియనునాడి మయూరకంతవర్ణము గలదియై ఇద యను నాడికి పృథ్వము నాశ్రయించి సవ్యపాదము మొదలు నేత్రాంత మువఱకు వ్యాపించియుండును.

శ్లో॥ హస్తీజహ్వోత్పలప్రజేతౌ నాడి తస్యః పురః స్థితా ।

సవ్యభాగస్య మూర్ధాది పాదాంగుష్ఠాంతమాశ్రితా ॥

తా॥ హస్తీజహ్వయనునాడి నల్లకలువ వర్ణము గలదియై ఇద యను నాడికి ముందుభాగము నాశ్రయించి సవ్యభాగమున శిరస్సు మొదలు పాదాంతమువఱకును వ్యాపించియుండును;

శ్లో॥ పూషాతు పింగళావృష్టే నీలజీమూరిసన్నిభా ।

యామ్యభాగస్య నేత్రాంతా యావత్పాదతలం గతా ॥

తా॥ పూషయను నాడి నల్లనిమేఘచ్ఛాయగలదియై పింగళ యనునాడికి పృథ్వభాగమునుండి దక్షిణభాగమున పాదాంగుష్ఠము మొదలుకొని నేత్రాంతమువఱకును వ్యాపించియుండును.

శ్లో॥ అలంబుసారక్తవర్ణా నాడి తస్యః పురః స్థితా ।

పాదాంగుష్ఠాంతమారభ్య నేత్రాంతం దక్షిణే శ్రితా ॥

తా॥ అలంబుసయనునాడి రక్తవర్ణము గలదియై పింగళ యను నాడికిముందుభాగము నాశ్రయించుకొని కుడిపాదాంగుష్ఠము మొదలు నేత్రాంతమువఱకును వ్యాపించియుండును.

శ్లో॥ యశస్విని శ ఖవర్ణా పింగళా పూర్వదేశగా ।

పాదాంగుష్ఠాంతమారభ్య దక్షిణమూర్ధాంతమాశ్రితా ॥

తా॥ యశస్విని యనునాడి శ ఖవర్ణము గలదియై పింగళయను నాడికి పూర్వభాగము నాశ్రయించుకొని దక్షిణభాగమునందు పాదాంగుష్ఠాంతము మొదలు శిరంబువఱకును వ్యాపించియుండును.

శ్లో॥ గాంధారిశ్చ సరస్వత్యా మధ్యస్థా శంఖినీ మతా ।

సుపర్ణవర్ణా పాదాదికర్ణాంతా నవ్యభాగకే ॥

తా॥ శంఖినీ యనునాడి స్వర్ణవర్ణము గలదియై గాంధారి సరస్వతి యను నాడులకు మధ్యము నాశ్రయించునొని నవ్యపాదము మొదలు కర్ణాంతమువఱకును వ్యాపించియుండును.

శ్లో॥ కుహూః ప్రోక్తా శ్వేతవర్ణా వాకుణీపూషమధ్యగా ।

పాదాంగుస్తాదిమూర్ధాంతా యామ్యభాగే కుహోర్మతా ॥

తా॥ కుహూ అనునాడి శ్వేతవర్ణము గలదియై వాకుణీ పూష యను నాడుల మధ్యము నాశ్రయించునొని యామ్యపాదాంగుస్తము మొదలు శిరస్సువఱకును వ్యాపించియుండును.

పాశ్వా॥ రావళా సరస్వతీ విశ్వోదరీ శంఖినీ ఏతా అపి ప్రధానత్యేనోక్తాః ఉక్తాః చ॥

తా॥ రావళ సరస్వతి విశ్వోదరీ శంఖినీ యనునాడులును ప్రధానములుగాఁ జెప్పఁబడియున్నవి.

శ్లో॥ మాక్షిమార్గరే సుఖమ్నా సా బ్రహ్మరంధ్రేతి కీర్తితా ।

అవ్యక్తా సాచ నిజ్జేయా సుఖమ్నా వైష్ణవీ స్థితా॥

తా॥ సుఖమ్న యనునాడి మాక్షిమార్గమునం దుండుటచే బ్రహ్మరంధ్రంబని చెప్పఁబడును. అన్నాడి విష్ణుదేవతాకమై అది వ్యక్తముగ నుండును.

శ్లో॥ తాసాం తిగ్రః ప్రధానాస్తు తిగ్ర్యప్యేవోత్తమా మతా ।

ఇదాచ పింగళా చైవ సుఖమ్నా చ తృతీయా ॥

తా॥ పైనిజెప్పఁబడిన పదినాడులలో ఇద పింగళ సుఖమ్న యను మూడు నాడులును ప్రధానములుగ నున్నయవి. వాటిలో సుఖమ్న యనునాడి ఉత్తమోత్తమముగ నుండును.

శ్లో॥ తత్రైవా వామతో యాతి ద్వితీయా దక్షిణే తథా ।

మధ్యే వాయురథం నిర్వాత్రిభిస్తుల్యం గతాగతమ్ ॥

తా॥ ఇడ యనునాడి యెడమపార్శ్వమునందును పింగళయను నాడి కుడిపార్శ్వమునందును సుఖమ్ము యనునాడి యీనాడులకు మధ్యంబునను నుండుటయగాక యిమ్మాడు నాడులయందును తుల్యముగ నుంచరించెడి వాయుమార్గము గలిగియుండును,

ఇడాపింగళానాడిస్వరూపము

శ్లో॥ ఇడాచ శంఖచంద్రాభౌ తస్యై వామే వ్యవస్థితః ।

పింగళాసితరక్తాభౌ దక్షిణం పార్శ్వమాశ్రితా ॥

తా॥ ఇడ యనునాడి శంఖమువలెనుచంద్రునివలెను బ్రకాశించుచు సుఖమ్ము యనునాడికి వామభాగమునందుండును పింగళయను నాడి నలుపు ఎఱుపుగల మిశ్రవర్ణము గలదియై ప్రకాశించుచు సుఖమ్మునాడికి దక్షిణభాగము నాశ్రయించి యుండును,

శ్లో॥ చంద్రస్ఫూర్తో మరువైవ త్రయ స్త్రిశృవ్యవస్థితాః ।

తథా రజస్తమస్సత్త్వం రాత్ర్యహఃకాల ఏవచ ॥

తా॥ ఇడియనునాడి చంద్రదేవతాకమై రజోగుణ ప్రధానమై యుండుటయకాక రాత్రిరూపఖండకాలయు క్తముగ నుండును పింగళయనునాడి సూర్యదేవతాకమై తమోగుణప్రధానమై యుండుటగాక లహః కాలస్వరూపఖండ కాలయు క్తముగ నుండును సుఖమ్ము యనునాడి వాయుదేవతాకమై సత్త్వగుణ ప్రధానమయియుండుటయకాక అఖండకాలంబు క్తమయి యుండును,

శ్లో॥ ఇడా దోషమయీ ప్రోక్తా పింగళా వహ్నిరూపిణీ ।

జాయ్యాగ్నేయీ సుఖమ్నా చ బ్రహ్మద్వారపథానుగా ॥

తా॥ దోషరూపమగు ఇడయను నాడియు తేజోరూపమగు పింగళయను నాడియు వాత్స్యగ్ని రూపమగు సుఖమ్ము యనునాడియు బ్రహ్మద్వారము నాశ్రయించుకొని యుండును,

శ్లో॥ పద్మకోశప్రతిశాసనం సుప్తిరైశ్చ విభాషితమ్ ।

శ్వాదయం తద్విజానీయా ద్విశ్వస్యాయ తనం హి తత్ ॥

తా॥ తామర మొగ్గవలె అగ్రమునందు చంద్రములు గలిగి శ్వాదోముఖంబయి నాభికూర్ద్వంబుగ నుండెడి శ్వాత్పుండరీకము బహ్మమునకు నివాసస్థానంబుగ నున్నది.

శ్లో॥ దక్షిణా పింగళా నాడి వహ్నిమండలగోచరా ।

దేవయానమితి జ్ఞేయా పుణ్యకర్మాను సానిచీ ॥

తా॥ యజ్ఞాదిపుణ్యకర్మలు చేసినవారిని పింగళ యనునాడి మూలాధారమునుండి వెడలి శ్వాత్పుండరీక దక్షిణభాగముగ శిరంబున నుండెడి సహస్రారమగు చక్రము నాధారపఱచుకొని వహ్నిమండలము వఱకు వ్యాపించి అర్చిరాని మార్గముగ దేవలోకమును జెందునట్లు చేయును.

శ్లో॥ ఇడాచ వామనిశ్వాసా సోమమండల గోచరా ।

పితృయానమితి జ్ఞేయా వాసుమాశ్రిత్య తిష్ఠతి ॥

తా॥ పితృలోకప్రాప్తి హేతుభూత మగు సత్కర్మములు చేసినవారిని ఇడయను నాడి మూలాధారమునుండి వెడలి శ్వాత్పుండరీక వామభాగముగ శిరంబున నుండెడి సహస్రారచక్రము నాధారపఱచుకొని చంద్రమండలమువఱకును వ్యాపించి భూమాదిమార్గముగ పితృలోకమును జెందునట్లుచేయును. ఈ ఇడ పింగళయను నాడులే ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసముల కాధారభూతంబులై యున్నయవి.

శ్లో॥ గుదస్య పృష్ఠభాగేఽస్మిన్ వీణాదండస్య దేహభృత్ ।

దీర్ఘాసిమూర్ధపర్యంతం బ్రహ్మదణ్డేతి కథ్యతే ॥

తా॥ గుదస్థానము మొనలు శిరస్సువఱకు వ్యాపించి వీణావండాకారంబుగ నుండెడి యస్థి బ్రహ్మలోకప్రాప్తికి హేతుభూతమగు సుషుమ్నానాడి కాధారమగుటచే బ్రహ్మదండ మనంబడును.

శ్లో॥ తస్మాంతే సుమిరం సూక్ష్మం బ్రహ్మనాడితి సూరిభిః ।

ఇదాపింగళయోగ్యధ్యే సుషుమ్నా సూక్ష్మరూపిణీ ॥

తా॥ బ్రహ్మలోక ప్రాప్తిక హేతుభూతమగు దహరాద్యుపాసన చేసినవారికి సూక్ష్మరూపమగు సుషుమ్ననాడి మూలాధారము నుండి ఇడ పింగళు మధ్యమగునుండి వెడలి సూక్ష్మరూపమై వీణా దండాకారంబుగ నుండెడి వీచు ఎముక ద్వారమునందుఁ జొచ్చి సహస్రారచక్రమును బ్రహ్మారంధ్రము మూలముగ సూర్యమండలము వలకు వ్యాపించి బ్రహ్మలోకమును గలగంజేయును.

శ్లో॥ సర్వం ప్రతిష్ఠితం యస్మిన్ సర్వగం సర్వతోముఖమ్ ।

తస్మా మధ్యగ తాసూర్యస్సమాగ్నిపరమేశ్వరాః ॥

భూతా లోకా దిశః క్షేత్రం సముద్రాః పర్యతాళిలాః ।

ద్వీపాశ్చ నిమ్నగా వేదాశ్చాస్త్రవిద్యాకులూహరాః ॥

స్వరమంత్రపురాణాని గుణాశ్చైచ్చతాని సర్వకః ।

బీజజాత్యుక్త స్తేషాం క్షేత్రజ్ఞాః ప్రాణవాయవః ॥

సుషుమ్నాంతర్గతం విశ్వం తస్మిన్ సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్ ॥

తా॥ సర్వప్రపంచాత్మకపరంజ్యోతిః స్వరూపియగు బ్రహ్మమీ సుషుమ్ననాడియందే నివసించుచుండును. మఱియు నీనాడి నానా మార్గములు గలిగి బహుముఖంబులతో వ్యాపించును. ఈ నాడియే శుద్ధబ్రహ్మమునకు రూపాంతరములుగనుండెడి సూర్యచంద్రాగ్ని వరమేశ్వరులకును, వృథివ్యాది పంచభూతంబులకును, చతుర్దశ భువనంబులకును, ప్రాగాదిదశదిక్కులకును, కాశ్యాదిధర్మ క్షేత్రములకును, లవణాది సప్తపముద్రములకును, మేర్వాదిపర్వతములకును, రత్నాది శిలలకును, సప్తదీపములకును, గంగాది నదులకును, వేదములకును, మీమాంసాది సకలశాస్త్రములకును, చతుష్షష్టివిద్యలకును, బ్రాహ్మణాది జాతులకును, అకారాదివర్ణంబులకును, ఉదాత్తాది సర్వములకును,

రత్నావళి మహామంత్రములకును బ్రహ్మాదిపురాణములకును శత్రుత్వ
రజస్తమోగుణములకును మహాదాచతుర్వింశతి తత్వములకును
కీర్తినిగిని తేత్రజ్ఞునికి ప్రాణాదిపంచమాయువులకును నాగాద్యుప
మాయువులకును సమస్త ప్రపంచమునకును అధారః బుగ నున్నయది.

నాడ్యత్వ త్తి ప్రకరణము - తుంగి సెను

అష్ట ధాతువుల స్థాననిర్ణయము

— * —

శ్లో॥ ఆయుర్వేదే ఆథాన్యత్సం ప్రవక్ష్యామి సంక్షిప్తం సూక్త
ముత్రమమ్ । ఆయుర్వేదోపదేశేఽస్మి స్పష్టథా తు నిగద్య
తే॥ నాడ్యోఽష్టే పాణిపాత్కంఠనాసోపాంతం సమాశ్రి
తాః । కంఠయోః పాదయోర్హృదయమూలయోః కంఠమూ
లయోః ।

తా॥ ఆయుర్వేదమునందు సంక్షేపముగ వచియింపఁబడిన అష్ట
ధాతు స్థానంబుల విశదముగ వక్కాణింపఁగల అవి యెన్ని యనిన
హస్తద్వయమునందుండు నాడులు 2 పాదద్వయమునందుండునాడులు
2 కంఠమున కుభయపార్శ్వములందుండు నాడులు 2 నాసిక కిరు
ప్రక్కలందుండు నాడులు 2 ఇట్లు పైని జెప్పఁబడిన స్థానంబులం
కుండునాడు లెనిమిదివిధంబు అని యెఱుంగవలయును.

నా డీ స్థా న ము లు

శ్లో॥ పాదయోర్హృది కాస్థానం గుభిస్త్వాంగులి కాత్రయమ్ ।
హస్తయోస్తు వ్రహ్మాస్తేమణిబధ్ధేఽఙ్గుళిత్రయమ్ ।
కంఠమూలేఽఙ్గుళిద్వంద్వం నాసామూలేఽఙ్గుళాధికమ్ ।
స్థానాన్యేతాని నాడినాం తేషు ప్రాణో వ్యవస్థితః ।

తా|| సాదగతనాడులు గుల్ఫప్రదేశము అవగా చీ మండల క్రిందుగ మూడు అంగుళముల పరిమిత స్థానమునందును ఈ స్తగ నాడులు ప్రకోష్టాస్తరమునందలి నుణిఃట్టునకు క్రిందుగ మూడు అంగుళముటప్రదేశమునందును కా సామూ ముసందాశయించియుండ నాడులు ఏ శాంగుళ పరిమిత స్థానమునందును శంత మూమునందుండ నాడులు రెండు అంగుళముల నిడుపుగల స్థానమునందు నుండునుగా నిట్లు నా డీస్థానముల నెఱుంగవలయును ఈ యెనిమిది స్థానముల న ప్రాణనాడులు ఆశ్రయించి యుండును

సిరాదిస్వయావము

శ్లో|| పత్రరేఖానిభా భిన్నా సుస్మృత్యా విపుస్మిరాశిః ।

మృణాళనాళకాయాపాశ్రోతాంసి సర్వదేహాగాః ।

తా|| సన్న సరములు అకులయందలి రేఖలచందంబువ మిగుల సూక్ష్మ మగుచు శరీర మంతయు వ్యాపించియుండును బోలు సరములు తామరనాళముల తెఱ గున శరీరంబంతయు వ్యాపించి యుండును

నా డీ నిదావము

శ్లో|| నా డీ మంగుష్ఠమూలాధస్స్పృశేద్దక్షిణగే కరే ।

జ్ఞానార్థం రోగిణో వైద్యో నిజదక్షిణాపాణినా ।

తా|| వైద్యుడు రోగినంబుంధమగు దక్షిణ హస్త యొక్క అంగుష్ఠమాలముచు అవగా కూర్చురప్రదేశమునకు వెనుక నుండు అంగుళస్థానమును తనకుడిచేతితో నిదావముచు చూడవలయును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో|| సవ్యేన రోగధృతి కూర్చురభాగమధ్యం వీధ్యాథ దక్షిణకరాం
గుళికాత్రయేణ । అంగుష్ఠమాలమధి పశ్చిమభాగమధ్యే
నా డీ ప్రభంజకగతిం సరతం పరీక్షేత్ ।

తా॥ వైద్యుడు రోగియొక్క దక్షిణహస్తమును మోచేయి మొలకొని తన బామహస్తముచే జక్కగపిసికి అహస్తముయొక్క అంగువృత్తములముసందలి లోభాగ మధ్యమును తన దక్షిణాంగులి త్రాచుముచే సనాహితగతిని బరీక్షించి రోగనిదానంబు నెఱుంగవలయును.

మ తా స్త రే

శ్లో॥ ఈషద్విసామితకరం వితతాంగుళీకం ।

బాహుం ప్రసార్య రహితం పరిక్షిడనన ॥

తా॥ ఈస్తనిదానమును తెలుసుకొనునపుడు రోగియొక్క హస్తమును పిసికి మెటికలు విడిచి చేయిచాచించి అంగుళముల వట్టువదలించి నిదానము నెఱింగి రోగము తెలిసికొనవలయును.

వైద్యునికర్తవ్యము.

శ్లో॥ స్థిగచిత్తః ప్రశాంతాత్మా మనసా చ విశారదః ।

స్పృశేదంగుళిభిర్పాడిం బానీయాద్దక్షిణే క రే ॥

తా॥ శరీరీయగు వైద్యుడు నాడిని యాచునపుడు స్వస్థ చిత్తుడై ఆత్మను మనస్సును శాస్తవజిగొని రోగియొక్క దక్షిణ హస్తమును తన మూడు వేళ్ళతో పట్టిదోషమును తెలిసికొనవలయును

గ్రంథాస్తరే

శ్లో॥ ప్రాతః కృతః మాచారః కృతాచారపరిగ్రహమ్ ।

సుఖానీనస్సుఖానీనం జరితార్థముపాచరేత్ ॥

తా॥ వైద్యుడు ప్రాతఃకాలమునందు స్నానసంధ్యావందనాది కృత్యముల నొనర్చుకొని పరిశుద్ధుడై సుఖానీనం జగు రోగిజడకేగి తానును సుఖముగ గూర్చునున్న వాడై రోగనిదానంబు నెఱుంగవలయును.

నాడిపరీక్షా కాలము

శ్లో॥ ఈషద్విప్రప్రతుక్తుశకూర్పుర బామభాగహస్తే ప్రసారితసదం
గుళినాథికే చ । అంగుష్ఠమూలపరిపశ్చిమభాగమధ్యే నాడిం
ప్రభాతసమయే ప్రథమం పరీక్షేత్ ॥

తా॥ వైద్యుఁడుదయకాలమునందు రోగియొక్క చాచినట్టి
హస్తమందుండుమణిఁగట్టునకు వెనుకఁగట్టున నూడిపట్టి నాడినిపరీక్షించు
పటయును,

స్త్రీపురుషనాడిలక్షణము

శ్లో॥ స్త్రీకామూర్ధ్వముఖః కూర్మః పుంసాం పుశరధోముఖః ।
అశః కూర్మస్యతీక్రాంతాత్సర్వతైష వ్యతిక్రమః ।
లక్ష్మణే దక్షిణే పుంసాం యాచ నాడివిచక్షణైః ।
కూర్మభేదే బామానాం బామే చైవ బావలోక్యతే ॥

తా॥ స్త్రీలకు నాభికూర్మము ఊర్ధ్వముఖంబుగను పుశఃపులకు
అధోముఖంబుగ నుండుటచే స్త్రీపురుషులకు నాడులు వ్యత్యాసముగ
నుండునుగాన స్త్రీలకు ఎడమహస్తమునందును పురుషులకు కుడి
హస్తమునందును నాడి పరీక్షింపవలయును,

మతాస్తరే

శ్లో॥ కరమూలే పాదమూలే నాడి వహతి దృశ్యతామ్ ।
నారీణాం బామభాగే చ పుంసాం దక్షే తు శోభయత్ ॥

తా॥ హస్తమూలమునందును పాదమూలమునందును నాడి
నుంచరించుచుండును గాన స్త్రీలకుబామహస్తమునందును పురుషులకు
దక్షిణహస్తమునందును పరీక్షింపవలయును,

గ్రంథాస్తరే

శ్లో॥ ప్రాయస్కుటా శవతి బామకరే వధూనాం పుంసాం చ
దక్షిణకరే తదియం పరీక్షా ॥

తా॥ స్త్రీలకు వామనాస్తమునందును, పురుషులకు దక్షిణాస్తమునందును నాడి స్పృష్టముగ నుండును.

మ తా స్త రే

శ్లో॥ వామభాగే స్త్రీయా యోజ్యా నాడీ పుంసస్తు దక్షిణే ।

ఇతి ప్రోక్తం మయా దేవి సర్వదేహేషు దేహినామ్॥

తా॥ స్త్రీలకు ఎడమభాగస్థమునందును పురుషులకు కుడిభాగస్థమునందును నాడిని పరీక్షింపవలయు నని పూర్వోక్తితో సరమే శ్మశనుండు వచించెను.

కేవల స్త్రీనాడీ లక్షణము

శ్లో॥ స్త్రీణాం భిషగ్యామహస్తే వామపాదే చ యత్కరః ।

శాస్త్రేణ సంప్రదాయేన నిధాన్వానుభవేన వై ।

పరీక్షే దత్నవచ్చాసా వభ్యాసాదేవ జాయతే॥

తా॥ వైద్యుండు స్త్రీలయొక్క యెడమభాగస్థమునందును, ఎడమ పాదమునందును శాస్త్ర సంప్రదాయ స్వానుభవములచే పరీక్షింపవలయును. రత్నపరీక్షాజ్ఞానము అభ్యాసమువలనఁ గలిగినట్లు నాడీపరీక్షాజ్ఞానముకూడ అభ్యాసమువలననే కలుగను.

నాడీపరీక్షా క్రిమము

శ్లో॥ వారశ్రయం పరీక్షేత ధృత్వా ధృత్వా విముంచయేత్ ।

విమృశ్య బహుధా బుభ్యారోగశ్యక్తి వినిర్దిశేత్ ।

తా॥ రోగియొక్క నాడిని పలుమార్లు పట్టి విడుచుచు బుద్ధిచే నాగుగ మూల మాంధ్య పరీక్షించి రోగ విట్టిదని నిర్దేశింపవలయును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ అంగులిత్రయైః స్పృష్ట్యైః క్రమాద్దోషత్రయోద్భవైః ।

మందాం మధ్యగతాం తిక్తాం త్రిభిద్దోషైస్తు లక్షయేత్ ।

తా॥ రోగియొక్క నాడిని వైద్యుడు తనయొక్క మూఁడువేళ్ళచే స్పృశించి వాతము పిత్తము కఫము వీటియొక్క గతులను క్రమముగ మంద మధ్యమధ్యమతీక్షణములుగ తెలిసికొనవలయును వాతపిత్త కఫములే త్రిదోషములు వీటిని వైద్యుడు సూక్ష్మదృష్టిచే నెఱుంగవలయును.

పాదగతనాడి లక్షణము

శ్లో॥ జీవితం లాఘవం స్వాస్థ్యం జ్వరస్య చ విమోచనమ్ ।

యస్తు ఘ్నానాన్న ముచ్యేత పాదనాడి నిదర్శయేత్ ॥

తా॥ ఆయువు శరీరలఘుత్వము శరీరస్వస్థత జ్వరవిమోచనము వీటి నెఱుంగుటకై పాదమునం దుండునాడిని పరీక్షింపవలయును.

హస్తగత నాడిలక్షణము

శ్లో॥ తిర్యగ్యవప్రమాణేన బహుతిచ నిజం వదమ్ ।

ఘాతీతం జీవనిర్యాణం హస్తనాడి గళేచ యా ॥

తా॥ ఏమనుజునినాడి హస్తమందుఁగాని లేక కంఠమందుగాని తిర్యగ్యవప్రమాణమయినను స్వస్థానమును నదలెనేని ఆమనుజుడు శరీరమును త్యజించునని యెఱుంగవలయును.

హస్తనాడి పరీక్ష

శ్లో॥ అజీర్ణం చామదోషం చ జ్వరస్యాగమనం త్సుఖమ్ ।

హరిపిత్తకఫాక్షాదుష్టాక్షా హస్తనాడి నిదర్శయేత్ ॥

తా॥ అజీర్ణము ఆమదోషము జ్వరాగమనము ఆకలి దుష్టవాతము పిత్తము శ్లేష్మము అను వీనిని హస్తనాడివలన తెలిసికొనవలయును.

కంఠనాడి పరీక్ష

శ్లో॥ అగంతుకజ్వరం తృష్ణా మాయాశం మైథునం క్షయమ్ ।

భయం శోకంచ కోపంచ కంఠనాడి నిదర్శయేత్ ॥

తా॥ ఆగంతకజ్వరము దప్పి ఆయాసము మైథునము బడ
భయము శోకము కోపము అనునివి కంఠమునందుండు నాడి
నెఱుంగవలయును.

నా సా నా డీ ప రీ య

॥ మరణం జీవితం కామం నేత్రరోగం శిరోవ్యథామ్ ।

శ్రావణాత్ ముఖాత్ రోగాత్ నాసానాడీ నిదర్శయేత్ ॥

తా॥ నాసికయందలి నాడివలన మరణము జీవితము కామము
రోగము శ్రవణరోగము తలకొప్పి ముఖరోగము వీటిని నెఱుంగ
యను.

కాలభేదముచే నాడిసంచార క్రమము

॥ ప్రాతః శ్లేష్మముయంతా నాడీ మధ్యాహ్నాత్ చాపిపై రికి ।

అపరాహ్ణే వాతకించ పునః పిత్త నివారణే ॥

తా॥ ప్రాతః కాలమునందు నాడిశ్లేష్మమునందు మధ్యా
హ్నమునందు పిత్తయుక్తంబుగను అపరాహ్ణమున వాతయుక్త
ను అర్ధరాత్రమందుమరల పిత్తయుక్తంబుగను నడుచుచుండును

అజ్ఞాతృ నాడీలక్షణము

॥ సద్యస్సాన్నతస్య భుక్తస్య కథా స్నేహోపగాహినః ।

క్షుత్తృహర్షస్య సుప్తస్య నాడీ సమ్యక్ బుధ్యతే ॥

తా॥ స్నానము చేసినవానికి భోజనము చేసినవానికి చూరు
లకొని వారికి అంతరి దప్పి ఇవి గలవానికి నిదురఁబోవువానికినాడి
ముగ గనుపడదు.

గ్రంథాంతరే

॥ తైలాభ్యంగేచ మస్తాచ శ్శాస్త్రే భోజనాంతరే ।

తథా స జ్ఞాయతే నాడీ యథా దర్శితా నడి ।

తా|| తైలాభ్యంగ మునకుకొనినవానికిని నిద్రించి మేలు
కొనిన వానికిని భోజనము చేసినవానికిని నాడి అతిగంభీరముగు నది
చందంబున దెలియంబడును.

ధమనీనాడీలక్షణము

శ్లో|| అంగుష్ఠమూలభాగే యా ధమనీ జీవసాక్షిణీ ।

తచ్ఛేష్టయా సుఖం దుఃఖః క్షేయం కాయస్య పణ్డితైః ॥

తా|| మనుష్యులయొక్క అంగుష్ఠమూలమునందు, అనగా మణి
కట్టునకు పెరుక మూడంగుళముల ప్రదేశమునందు జీవసాక్షి యని
పేర్కొనంబడు ధమనీ యను నాడి గలదు. దానియొక్క సదకచే
శరీరమునందుగల సుఖదుఃఖములను నాడీజ్ఞానులు దెలిసికొనియెదరు.

జీవసాక్షి నాడీలక్షణము

శ్లో|| అంగుష్ఠస్య తు మూలే యా సా నాడీ జీవసాక్షిణీ ।

తస్యా గతివశాద్విద్యాత్సుఖం దుఃఖచ్చ రోగిణామ్ ॥

తా|| అంగుష్ఠమూలమునం దుండునట్టి నాడీ జీవసాక్షిణీయని
పేర్కొనంబడును. దాని గమనాతిశయముచే రోగియొక్క సుఖ
దుఃఖంబులం దెలిసికొనవలయును.

నాడీపర్యాయశబ్దములు

శ్లో|| స్నాయుర్నాడీ వసా హింస్రా ధమనీ ధామనీ ధరా ।

తంతుకీ జీవిరజ్జా చ సిరా పర్యాయపాచకాః ॥

తా|| స్నాయువు వస హింస్ర ధమనీ ధామనీ ధర తంతుకీ జీవి
రజ్జ సిర ఇట్లు నాడులు తొమ్మిదివిధంబులుగ విలసిల్లును.

నాడీజీవతలు

శ్లో|| షాతనాడీ భవేద్బ్రహ్మ సిత్రనాడీచ శంకరః ।

శ్లేష్మనాడీ భవేద్విష్ణు స్త్రీజీవా నాడీజీవతాః ॥

తా॥ వాతసి త్తకఫనాడుఖక క్రమముగ బ్రహ్మ శివ విష్ణువులు
దేవతలుగా నుండుట.

వారాదినాడీస్థానములు వాటిగుణములు

శ్లో॥ అగ్రే వాతవహా నాడీ మధ్యే వహతి పితృలా ।

అంతే శ్లేష్మవికారేణ నాడీ క్షేయం బుధైశ్చదా ।

వారాద్వక్రగతిర్నాడీ పితృదుత్పత్త్యాగామినీ ।

కఫాన్మందగతిర్జ్వరేయం నన్నిచాతాదతిద్రుతమ్ ॥

తా॥ అగ్రమునందు వాతనాడి వాతము ప్రకోపముగ నుండు
నపుడు వంకరగా నడుచును పితృనాడి మధ్యమమందుండి పితృప్రకో
పమునందు కప్పవలె నెగిరెగిరి నడుచును కఫనాడి కడపటనుండి కఫ
ప్రకోప మగునపుడు మందముగ నడుచును, నన్నిచాతమునందు పైని
జెప్పిన మూడునాడులును అతిర్విరముగా నడుచును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ ఆదౌ ఛ వహతే వాతో మధ్యే పిత్రం తదైవ చ ।

అంతే చ వహతే శ్లేష్మ నాడికాత్రయంకదామ్ ॥

తా॥ రోగి మణికట్టునందు తన తర్జునికి స్పృశించెడి నాడి వాత
మనియు మధ్యమాంగులికి స్పృశించెడి నాడి పితృమనియు అనామి
కాంగుళమునకు స్పృశించెడి నాడి శ్లేష్మమనియు నాడీజ్ఞాతులు వచిం
చెదట.

వారాదినాడీగమనక్రమము

శ్లో॥ వాతే వక్త్రా తదను చపలా శ్లేష్మరోగే ఫిరా స్యా ।

త్సర్పారా ప్రభవతి తదా వాతపితృప్రభావే ।

నాడీ హంసీ కఫవవన యోగ్ధర్మరా శ్లేష్మసిన్ధే ।

ఛిన్నా నూత్నోపిచ విషమగదే నన్నిచాతే త్వలత్వో ॥

తా॥ పాతరోగమునందు నాడి వక్రముగను పిత్తరోగంబు నందు చపలముగనుక ఘరోగంబునందు స్థిరముగను నుండును. మరియు నాడి పాతపిత్త రోగంబున శర్పము తెలుగునను శ్లేష్మపాతరోగంబున రాజహంసవలెను శ్లేష్మపిత్తరోగమునందు మందూకమువలెను విషమ జ్వరమునందు తునుకలుగను నూత్నముగను నన్ని పాతము నందు అదృశ్యమై యనేక రీతులుగను నడుచును.

మతాంతరే

శ్లో॥ తృణం పురస్కరం కృత్వా యథా పాతో సహేద్భవీ ।

శేషస్థం తృణమౌదాయ స్పృధివ్యాం వక్రగా యథా ।

తథా మధ్యగతో వాయుః కృత్వా పిత్తం పురస్కరమ్ ।

శ్లేష్మస్థం కఫమౌదాయ స ధ్వాం పహతి సర్వదా ।

పాశ్య॥ అ ఏవ పిత్తస్య చంచలా గతిర్వా యోగ్యత్వాత్ ।

కఫస్య మథా గతిర్వా యుచ్యతాత్ ॥

తా॥ గాలి ఏచునపుడు దాని కెదురుగ నుండు తృణము త్వరితంబుగను వెనుకనుండు తృణము హిసంబుగను నడుచు కైవడి మధ్య మాంగుళియందు స్పృశించు పాతము తర్జని నుండు స్పృశించు పిత్తమును విశేషముగ చలింపఁజేయుటయే గాక అనామికయందుండెడి శ్లేష్మమును శయిలము మందముగ చలింపఁజేయును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ పిత్తశ్లేష్మగతిర్నాస్తి పాతస్య గమనే గతిః ।

తస్మాత్త్వగ్రే వహేద్వా యర్జలహంకా వక్రగా యథా ।

తా॥ పిత్తశ్లేష్మనాడులు స్వతంత్రరాహిత్య బుటుగ నుండుటచే పాతనాడి గతి ననుసరించే పిత్తశ్లేష్మమునకు గతి గలిగియుండు గాన, వక్రముగ నడుచు జెలగచందంబున నాడుకు అగ్రమునందుండెడి పాతనాడి చలింపనేని పిత్తశ్లేష్మముకూడ చలింపును.

ఆరోగ్యనాడి లక్షణము

శ్లో॥ హంసగా చైవయా నాడి తదైవగజగామినీ ।

ముఖం ప్రశస్తంచ భవేత్తస్యారోగ్యం భవేత్సదా ॥

తా॥ నాడి హంసయొక్కయు, ఏనుఁగయొక్కయు నడకగలిగి
బుఖము ప్రశస్తముగ నుండిన అట్టిరోగికి ఆరోగ్యము గలుగును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ భూలతా భుజగప్రాయా న్వచ్ఛాన్వాస్త్వస్థమయీ సిరా ।

సుఖతస్య స్థితా శ్లేయా తథా బలవతీ మతా ॥

తా॥ నిరోగియొక్క నాడి భూతలమునంబడునది సర్పమువలె
సంబుగను బలిష్ఠముగను నడుచును.

మతాంతరే

శ్లో॥ యో రోగిణః కరం స్పృష్ట్యా న్వకరం తాళయేద్యది ।

రోగాస్తస్య వినశ్యతి పంకః ప్రతౌళనాద్యథా ॥

తా॥ రోగియొక్క నాడిని వైద్యుఁడు చూచి తనచాస్త్రమును
పగులొన్నయెడల, ఆరోగియొక్క బాధలు నశించును.

పాతనాడిలక్షణము

శ్లో॥ సర్పజలూకాదిగతిం విదన్తి విబుధాః ప్రభంజనే నాడిమ్ ।

తా॥ పాతరోగమునందు నాడి సర్పము జెలగ వీటిగతిచందం
న నడుచును.

పిత్తనాడి లక్షణము

శ్లో॥ పిత్తైవ తాళలావుకమిందూకాదేస్తథా చపలామ్ ।

తా॥ పిత్తరోగమునందు నాడి తాళిలావుకము కప్పవీట్లయొక్క
పంటి గతిగలదిగ నుడును.

కఫరోగనాడీలక్షణము

శ్లో॥ రాజహంసజీయూరాణాం పారావత శపోతయోః ॥

గుక్కుటస్య గతిం ధత్తే ధమనీ కఫసంగినీ ।

పితృవ్యక్తా మధ్యమాయాం తృతీయాంగుళికా కఫే ।

పాతేఽధికే భవేన్నాడీ ప్రవ్యక్తా తర్జనీతలే ॥

తా॥ శ్లేష్మరోగమునందు నాడి రాజ హంసము నెమలి పావురము గువ్వ కోడి వీటియొక్క గమనము గలిగియుండును. మరియు పితృనాడి సడిమివేలి క్రిందను శ్లేష్మనాడి అనామిక క్రిందను పాతనాడి తర్జనీవేలి క్రిందను నడును.

పాతపితృనాడీ లక్షణము

శ్లో॥ ముహుర్నగగతిం నాడీ ముహుర్భేకగతిం తథా ।

తర్జనీమధ్యమామధ్యే పాతపితృశ్లేఽధికే స్ఫుటా ।

వక్రముస్ఫుర్త్య చలతి ధమనీ పాతపితృతః ॥

తా॥ పాతపితృప్రకోపమునందు నాడి తర్జనీమధ్యమాంగుళముః మధ్యమునందు మాటిమాటికి నర్పము కప్పవీటియొక్క నడకతో స్ఫుటము వక్రముగ ఎగిరెగిరి నడుచుచుండును.

పాతశ్లేష్మనాడీలక్షణము

శ్లో॥ సర్పహంసగతిం తద్వద్వాతశ్లేష్మవతీం వచేత్ ।

అనామికాయాం తర్జన్యాం వ్యక్తా పాతకఫే భవేత్ ।

వహీర్వక్రంచ మందంచ పాశ్లేష్మాధికత్వతః ॥

తా॥ అనామికాయందును తర్జనీయందును స్ఫుటముగా కనిపడుదు సర్ప హంస గతులుగలిగి మందముగను వక్రముగను నడుచునట్టి నాడి పాతశ్లేష్మ నాడియని చెప్పవలయును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ భుజగాదిగతిస్తస్యా రాజహంసగతిస్తథా ।

వాతశ్చైష్టద్వయోద్భూతాం భాషస్తే తద్విదో జనాః ।

తా॥ వాతశ్చైష్టనాడి సర్పము హంస వీటిగతితో తుల్యగతి
గలదిగ నుండును.

పితృశ్చైష్టనాడి అశ్వము

శ్లో॥ హరిహ. సగతిం ధత్తే పితృశ్చైష్టాన్వితా ధరా ।

మధ్యమానామికామధ్యే స్ఫుటా పితృక ఫేదధికే ।

ఊర్జ్వత్వ మందం చలతి నాడీ పితృక ఫేదధికే ।

తా॥ నాడి కప్ప హంస వీటిగతితో తుల్యగతిగలిగి మధ్యమా
నామికలయొక్క మధ్యమందు సంచరించును ఎగిరెగిరి మందముగా
నడిచిన పితృశ్చైష్టనాడి యని తెలియనలయును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ మందూకాదిగతిం నాడీం మయూరాదిగతిం ధరామ్ ।

పితృశ్చైష్టగముద్భూతాం ప్రవదన్తి మనీషిణః ।

సూక్ష్మా శీతా స్థితా నాడీ పితృశ్చైష్టసమాదృభా ॥

తా॥ నాడి మందూకము నెమలి యిని మొదలగువాటిగతి
తెలుగున సంచరించుటయే కాక సూక్ష్మంబుగను శీతలంబుగను
నుండు నది పితృశ్చైష్టనాడి యని యెఱుంగవలయును

సన్నిపాత నాడిఅశ్వము

శ్లో॥ కాష్ఠకట్టో యథా కాష్ఠం కట్టతే చాతివేగతః ।

స్థితాస్థిత్యా తథా నాడీ సన్నిపాతే భవేద్భ్రమమ్ ।

అంగుళిత్రియోపి స్వార్పవ్యక్తా సన్నిపాతతః ।

తా॥ వృక్షమును తొలుచునట్టి పిట్ట అనగా అకుముకిపిట్ట
వృక్షమును అతివేగముగా నిలిచి నిలిచి యెట్లు కొట్టునో అదేరీతిగ
నిలిచి నిలిచి మూడువేళ్ళక్రింద నడుచుచు స్ఫుటముగ నుంచునది
సన్నిపాతనాడి యని యెఱుంగవలయును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ లావతిత్తిరి వర్తమనం సన్నిపాతతః ।

కదాచిన్మంతగా నాడి కదాచిచ్ఛీఘ్రగా భవేత్ ।

త్రిదోషప్రభవే రోగే వృక్షేయాచ భివగ్వరైః ।

తా॥ త్రిదోషమిలితంబగునాడి లావుపిట్ట తిత్తిరివత్ మీస
వల్లంకిపిట్ట పీటినలె నడుచుటయే కాక ఒకననుయంబున మంగళతి
గను మఱియొక ననుయంబున శీఘ్రగతిగను నడుచునది సన్నిపాత
మని యెఱుంగవలయును.

అసాధ్య నాడిలక్షణము

శ్లో॥ మందంమందం శిథిలశిథిలం వ్యాకులం వ్యాకులం వా ।

స్థిత్యా స్థిత్యా వహతి ధనుసీ యాతి సూక్ష్మాచ సూక్ష్మా ।

నిత్యం స్పృశేత్సురది పునరప్యంగుళీ సంస్పృశేద్వా ।

భావై రేవం బహువిధతరై స్సన్నిపాతాదసాధ్యా ॥

తా॥ నాడి మందముగను మిక్కిలి శిథిలముగను ఆతిచంచల
ముగను నిలిచి నిలిచియును దృశ్యాదృశ్యముగను నుడిసయెడల
నది సన్నిపాతరోగమనియు అసాధ్యమనియును ఎఱుంగవలయును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ యాత్మచ్ఛకా స్థిరాత్మనా యా చేయం మాంసవాహినీ ।

యాచ సూక్ష్మాచ వక్రాచ తా మసాధ్యాం విదుర్బధాః ॥

తా॥ నాడి అతివేగంబుగ నెగురుచును మిగుల స్థిరంబుగను
మాంససంచారిగను అతిసూక్ష్మంబుగను అతివంకరగను నుండెనేని
అది యసాధ్యంబని యెఱుంగవలయును.

మతాస్తరే

శ్లో॥ స్పందతే వైకమానేన త్రింశద్వారం యథా ధరా ।

స్వప్నానేన తదా నూనం గోగీ జీవతి నాన్యథా ।

స్థిత్యాస్థిత్యా చక్షాతి యా సా శ్లేయూ ప్రాణఘాతినీ ॥

తా॥ ఏరోగియొక్క నాడి ఏకగతిగ ముప్పది త్రింశద్వారములు నడిచిన ఆరోగి జీవించును లేక నాడి నిలిచి నిలిచి అచేరతిగ నడిచిన యెడల అట్టిరోగి మరణించును,

గ్రంథాస్తరే

శ్లో॥ మహాదాహేపి శీతత్వం శీతత్వే తాపితా సిరా ।

నానావిధా గతిర్యస్య తస్య మృత్యుర్న సంశయః ॥

తా॥ ఏమనుజునికి అత్యుష్ణంబుగ నుండుకాలంబున అతిశీతంబు గను అతిశీతలంబుగ నుండుకాలంబున అతితాపంబుగను నానావిధ గతులు గలదిగ నాడి సంశయించెనేని అట్టివాఁడు మృత్యుడగును.

మతాస్తరే

శ్లో॥ పూర్వో పిత్తగణిం ప్రభంజనగతిం శ్లేష్మణిమాభిభ్రతీం ।

స్వప్నానాద్భ్రుణం ముహూర్విదధతీం చక్రాదిరూఢేవ యా ।

బీమత్వం దధతీ కదాచిదపివా సూక్ష్మత్వమాతస్యతీ ।

నో సాధ్యాం ధమనీ వదంతి మునయో నాడీగతిజ్ఞానినః ॥

తా॥ ఏరోగియొక్క నాడి మందగతిని పొంది నడుచుచు మధ్య మాంగులియందు వాతశ్లేష్మములయొక్క గతులను పొంది మాటి మాటికి అనేకవిధములుగ చక్రముమీఁదఁ గూర్చున్న వాఁడెట్లు తిరుగుకో అట్లు స్వప్నానమును విడిచి అంతలోనే భయఃకరమును పొంది యొకప్పుడు సూక్ష్మత్వమును పొందిన అట్టిరోగి బ్రతుకెడని నాడి జ్ఞానులగు మునులు వచించిరి.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ త్రిదోషే స్ఫుందతే నాడి మృత్యుకారేచ నిశ్చలా ।

జ్ఞేయా సర్వవికారేషు వైద్యః కుశలకర్మభిః॥

తా॥ త్రిదోషనాడి సర్వదా సంఘరించుచు మృత్యుకాల
మాసన్నంబైన కాలంబున నిశ్చలంబుగ నుండును, ఇట్టి భేదరబులును
సర్వసన్ని సాతంబులయందును నెఱుంగవలయును,

మతాంతరే

శ్లో॥ తస్య మృత్యుం విజానీయాద్యస్యేదం నాడిలక్షణమ్ ॥

తా॥ ఈపైని జెప్పబడిన నాడి ఏమనుజునికిఁ గలిగియుం
డునో ఆ మనుజుఁడా యమపురంబున కేగును,

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ కంపతే స్ఫుందతేఽత్యంతి పునస్సృష్టకలి చాంగుళీ ।

తానుసాధ్యం విజానీయాన్నాడిం దూరేణ వర్జయేత్ ॥

తా॥ నాడియొకస్పడు మిక్కిలి వణఁగుచును ఒక్కవ్వుడు
కొద్దిగా కదలుచును ఇంతలోనే కనుపడకయు, మరల కనుపడుచును
ఉండిన యెడల వైద్యుఁడా అట్టిరోగ మసాధ్యమని యెంచి దూరముగ
వదలు కొనవలయును,

మతాంతరే

శ్లో॥ అతిసూక్ష్మాతినేగాచ శీతలాచ భవేద్యది ।

తదా వైద్యో విజానీయాత్స రోగీ త్వాయుషః క్షయః ॥

తా॥ ఏరోగియొక్క నాడి అతిసూక్ష్మముగను అతివేగముగను
శీతలముగను నడిచిన అట్టిరోగి ధీరాఘోష్యయు గలవాఁడని యెఱు
గవలయును,

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ విద్యుద్వద్రోగిణో నాడి దృశ్యతే సచ దృశ్యతే ।

అకాలవిద్యుత్పాతేవ స గగ్నేద్యమసాదసమ్ ॥

తా॥ ఏరోగియొక్కనాడి మెలుపువలె కనుపడి కనుపడక యుండినను అకాలమునందలి మెలుపువలె నుడువనో అట్టిరోగి యముని నదవంబున కేగును.

మ తా న్త రే

శ్లో॥ తిర్యగుష్టా చ యా నాడి సర్పగా వేగపత్రరా ।

కఫపూరితకంఠస్య జీవితం సత్య దుర్లభమ్ ॥

తా॥ ఏరోగియొక్కనాడి పెచ్చువై పంకరగా నడుచుచు సర్ప గతిగలిగి మిక్కిలి వేగముగ నడుచుచు కంఠమునందు కఫము పూరించి యుండినయెడల అట్టిరోగి యమమండిరంబున కేగును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ దృశ్యతే చరణే నాడి కరేవై బాధిదృశ్యతే ।

ముఖ వికాసికం యస్య తం దూరం పరివర్జయేత్ ।

తా॥ ఏరోగియొక్కనాడి పాదమునందు కనుపడుచును మాన్తమునందు కనుపడక ముఖము విలాసముగ నుండినయెడల అట్టిరోగి యమ పురంబున కేగునని యెఱింగివై ద్యుండబానిని విడవవలయును.

మ తా న్త రే

శ్లో॥ వాతపిత్తకఫాశ్చాపి త్రయో యస్యాం సమాశ్రితాః ।

కృచ్ఛసాధ్యా మసాధ్యాంవా ప్రాహుర్వైద్యవిశాదబాః ॥

తా॥ ఏరోగియొక్కనాడిని వాత పిత్త కఫములు ఆశ్రయించి యుండిన అరోగియొక్కరోగ మసాధ్య మనియు లేక గష్టసాధ్య మని యును వైద్యవేత్తలు వదించిరి.

మాసాంగిమృత్యు నాడిలక్షణము

శ్లో॥ భూలతా భుజగా రారా నాడి జేహస్య సంక్రమాత్ ।

విశిష్టే క్షీణతాం యాతి మోసాంతే మగణం ధ్రువమ్ ॥

తా॥ నాడి సర్వాభారముగ జేహమంతయు వ్యాపించి శిథిలముగ జీర్ణముగను నుండిన నట్టివాఁడు మోసాంతమునందు మృతుడగును.

అర్థమాసమృత్యు నాడిలక్షణము

శ్లో॥ జేహే శైత్యం ముఖే శ్వాసో నాడి తీవ్రా విదాహినీ ।

మాసార్థం జీవితం తస్య నాడినిజ్ఞాత్వా భాషిరమ్ ।

తా॥ ఏరోగియొక్క జేహయందు శైత్యము దుఃఖమునందు విశేషముగ శ్వాసముగలిగి నాడి తీవ్రముగను మిగుల దాహయు కలుగుచుండిన నట్టిరోగి మాసార్థము జీవించుచు నాడినిజ్ఞానము వచించిరి.

సప్తదిసమృత్యునాడి లక్షణము

శ్లో॥ ముఖే నాడి సహేత్త్రితా కదాచిచ్ఛితలా సహేత్ ।

ఆయాతి పిచ్చిః స్వేద స్పృహప్రారంభం న జీవతిః ॥

తా॥ నాథనాడి మిక్కిలి తీవ్రగతి గలిగియుండినను ఒకపప్పుడ శీతలముగ నుండిన శరీరమునకు బంకగా చెమటపట్టినను అట్టిరోగి యేడు దినములలో మృతి నొందును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ క్షణద్వచ్చతి వేగేన శాంతతాం లభతే క్షణాత్ ।

సప్తాహః స్మరిణం తస్య యద్యజ్ఞే శోభవద్ధితః ॥

తా॥ ఏమనుజునియొక్క నాడి స్వస్థమును వదలి క్షణకాలము తీవ్రముగను క్షణకాలము శాంతముగను నడుచుచు శరీరము శోభవద్ధితముగ నుండినను అట్టి మనుజుఁ డేడుదినములకు మృతి జెందును

వివరమునమృత్యునాడి అక్షణము

శ్లో॥ పాదాంశుళితా నాడి మస్తమస్తా యదా భవేత్ ।

పంచభిద్రివస్తైస్త్య మృత్యురభవతి నాస్యథా ।

తా॥ ఏమనుజునియొక్క పాదాంశుళితాను జెందియుండు నాడి మస్తమస్తముగ నడుచునో అట్టియనుజుడై దుదినంబులలో వైవస్వత గ్రంథున కేగెను.

చతుర్థవివరమునమృత్యునాడి అక్షణము

శ్లో॥ పాదాంగుళితా నాడి కోష్ఠా వేగవరీ వేభత్ ।

చతుర్భిద్రివస్తైస్త్య మృత్యురేవ ససంశయః ॥

తా॥ ఏమనుజునియొక్క నాడి పాదాంగుళితంబై కిందిదుష్టము గోఁగూడి యతివేగంబుగ నడుచుచుండెడిదో అట్టియనుజుడై స్థూతి యను జెందును.

మ తా స్త రే

శ్లో॥ నిరీక్ష్య దక్షిణే పాదే నాడిమేహం నిశేషకః ।

ముఖం నాడిం వహేన్నిత్యం తదా దినచతుష్టయమ్ ॥

తా॥ ఏమనుజునికి కుడిపాదంబుననొక నాడి యతితీవ్రంబుగ నుచుచుండుటయేగాక ముఖంబున నయిత మొక నాడినడుచుచుండె ని అట్టి మనుజుడూ నాలవ దివసంబున మృతుండగును.

త్రిరాత్రమృత్యునాడి అక్షణము

శ్లో॥ ముఖే నాడి యదా నాస్తి విధ్యే శ్చైశ్యం బహిర్ముఖమ్ ।

యదా మదా వహేన్నాడి త్రిరాత్రం నైవ జీతి ॥

తా॥ వాతనాడి కదలక లోపల చల్లగనుండి పైకి నాడి విూదండుముగ నడచిన నట్టిరోగి మూడుదినంబులలో మృతిని జెందును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ హిమవద్విషదా నాడీ జ్వరదాహీన తాపినామ్ ।

త్రిదోషస్వర్భా భజతాం తదా మృత్యుర్దినత్రయాత్ ॥

తా॥ ఏమహాజునికి అత్యంత క్రూరంబలు జ్వరము గలిగి యుండి నపుడు నాడీ మంచువలె శీతలముగ నుండుటయేగాక త్రిదోష స్వర్భ సంబంధము గలిగియుండునని అట్టిమనుజుఁడు మూఁడుదినసంబులలో మృత్యువు పాలగును.

మతాంతరే

శ్లో॥ పాదాంగుళగత్నానాడీ చంచలా యది గచ్ఛతి ।

త్రిభిశ్చ దివసైస్తస్య మృత్యురేవ నసంశయః ॥

తా॥ ఏమనుజునికి పాదాంగుష్ఠతంబగునాడీ మిగుల చలనఁ బుకఁబడుచునుండునో అట్టిసరుఁడు మూఁడుదినసంబులలో సూర్యనంద నుని పురంబున కేగును.

ద్వితీయదినసమృత్యునాడీలక్షణము

శ్లో॥ శీఘ్రా నాడీ మలోపేతా శీతలా వాథ దృశ్యతే ।

ద్వితీయే దివసే మృత్యుర్నాడీనిజ్ఞాత్పథాపిచిత్ ॥

తా॥ ఏరోగియొక్క నాడీ మలోపేతముగను శీఘ్రగతిగలి, యును శీతలముగను గనుపడినయెడల అట్టిరోగి రెండవదినంబు యజ్ఞానాగ్రజునిపదసంబున కేగును.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ స్థిరా నాడీ భవేద్యస్య విద్యుద్ద్యుతిరివేక్షతే ।

ద్వితైకం జీనితం తస్య ద్వితీయే మృత్యురేవచ ॥

తా॥ ఏరోగియొక్క నాడీ చాలతాలము స్థిరముగ నుండిమోఱక వలె తళుక్కుమని కనుపడి కనుపడక యుండునో అట్టిమనుజుఁ డొ దినము జీవించి రెండవ దినంబున దండధతుని చంపఁజేతును.

అస్య చ

శ్లో॥ శీఘ్రానాడి మహాపేలా మధ్యాహ్నోఽగ్నిశమో జ్వరః ।

దిన్తైకం జీరితం తస్య ద్వితీయేఽహ్ని మియేక సః ॥

తా॥ ఏకోగియొక్క త్రిదోషవాడి మలయుక్తమై శీఘ్రముగ
ఉచుచు మధ్యాహ్న కాలమందు అగ్ని తుల్యమగు జ్వరము వచ్చిన
మీదల అట్టిరోగి ములుచినయుగ మార్తాండనందనుని గృహంబున
గిగును.

క్షంధాస్తరే

శ్లో॥ స్థిత్యా వాడి ముఖే యస్య యద్యజ్ఞోతిరివేక్షతే ।

దిన్తైకం జీరితం తస్య ద్వితీయే మరణం భ్రువమ్ ॥

తా॥ ఏమనుజునియొక్క నాడి ముఖంబున నిలిచి నిలిచి వర్ష
మకువునదు మెఱపుమెఱయు తెఱంగున మిగుల తీవ్రగతిగలిగి
యండనేని అట్టివాఁ డొకదినంబు జీరించి ములుచినంబున వైవస్వ
కాలయంబున కేగును.

ద్వాదశయామమృత్యు నాడిలక్షణము

శ్లో॥ గతిం భ్రమరక ప్లేనా వచ్ఛేదకదినేన తు ।

స్కంధేచ స్పందనే నిత్యం పునర్నచ్చతి చాంగుతౌ ॥

మధ్యే ద్వాదశయామానాం మృత్యురేవ సంశయః ॥

తా॥ ఏమనుజునియొక్క నాడి తుమ్మెదవలె యుమ్ముమని పరు
డుచును భుజములయందగు చలించుచును అంగుళములయందు చలిం
కయుండునో అట్టిమనుజుఁడు పండ్రెండవయామములలోపల శ్వామలా
తిపురంబున కేగును.

దివా నృమృత్యువాడి లక్షణము

శ్లో॥ మరణే దమత కాకానా భవేదోదినేన చ ॥

తా॥ దినాంతమునందు మరణము గలిగెడు మనుజునికి నాడి డతుకమునలె నుండును.

ఆటవయామమృత్యునాడిలక్షణము

శ్లో॥ మధ్యే శ్శాసమా నాడి యది తిష్ఠతి నిశ్చరా ।

మద్భిస్తు ప్రకారై స్తస్య మృత్యుర్జ్ఞేయా విచక్షణైః ॥

తా॥ ఏమనుజునియొక్క అంగుష్ఠమూలముం దుండు నాడు లన్ని యు మధ్యమాంగళియందు రేఖాగుహంబుగ నుండుటయే కాక నిశ్చలముగ నుండునో అట్టిమనుజుఁ డాటవయామంబులలో మృత్యుఁ డగును.

సార్థయామమృత్యునాడి లక్షణము

శ్లో॥ ద్వ్యంగుళా బాహ్యతో నాడి మధ్యే రేఖా బహిర్యథా ।

సార్థప్రహర కాన్మృత్యుర్జ్ఞా తే నాత్రి సంశయః ॥

తా॥ ఏపురుషునియొక్క నాడి తర్జనీమధ్య మాంగళములను వదలి అనామికయుదుమూత్రము గుంచరించుచు గానికింద రేఖా కారంబుగ స్పృశింపుచు డెడినో అట్టివాఁ డొకటిన్నన యామములో మృత్యువు పొలుగును.

ఆర్థయామమృత్యునాడి లక్షణము

శ్లో॥ చలా చలితవేగాచ నాసి కాధారసంయుతా ।

శీలౌ దృశ్యతే యాచ మామమధ్యేచ మృత్యుతా ॥

తా॥ ఏలోనియొక్క నాడి మాంకులయొక్క శ్వాసోచ్ఛ్వాస ముల ఆధారముతోఁ గూడి యుండై వాఁడనుచు చంచలముగను శీతల ముగ నుండుడనేని అట్టిరోని ఒకయామము లోపల మరణమును జెందును.

(X ం థా వ్ర రే

శ్లో॥ అంగుష్ఠముః అతో గాంహీ ద్వ్యంగుళే యది నాడికా ।

ప్రహరాధాద్ధుహీర్మత్వం జానీయాద్ధు విచక్షణః ।

తా॥ అంగుష్ఠముః ముసం దుండునాడు లాస్థానంబును వదలి
దండుగుళములను క్రిందుగా మధ్యమానామికలయందు నడుచుచుండ
ది అట్టివాఁ డర్థయామముశోపల శబ్దమరూప్యద్రవంబున కేగును.

భూతజ్వరనాడి లక్షణము

శ్లో॥ తథా భూతాభివంగే హి త్రిదోషవదుపభాషితః ।

సమాంగా పహతే నాడి తథా నచ త్రిదోషాః ।

తా॥ భూతాభివంగము గలవానినాడి త్రిదోషనాడివలె వాత

త్వ శ్లేష్మంబులు సుగంధలితమయి సమాకారంబు నుండును.

రోగరహితాపమృత్స్యనాడిలక్షణము

శ్లో॥ ఆపమృత్వర్మ రోగాచ్చ నాడి తత్సన్నిపాతవత్ ।

తా॥ రోగరహితంబు అపమృత్వవును గాంబెడువానినాడి
న్నిపాతనాడివలె నుండును.

దుష్టపిత్తనాడి లక్షణమ్

శ్లో॥ సోక్తం వాగికథం దుష్టం పిత్తం సహతి దారుణమ్ ।

పిత్తస్థానం నిజానీయాభ్యేషజం తస్య కారయేత్ ।

తా॥ ఏమనుచునకి వాతశ్లేష్మనాడులు మిగులు అల్పంబుగను
పిత్తనాడి అతిదారుణంబుగను నడుచుచుండనేని అది దుష్టపిత్తమని
యెఱింగి వైద్యుడు చికిత్స జేయవలయును.

సదోష నిర్దోషనాడిలక్షణమ్

శ్లో॥ నాడి యథా కావగతిస్త్రయాగాం ప్రకోపశాస్తాదిభిరేవ

భూయః । వాతాదిదోషేచ షవేత్ప్రకోపా స్థూలైర్బుగా
పాకనిష్ఠితే స్థూతే ॥

తా॥ నాడి సదా వాతపి త్రస్తేష్టయత క్తంబుగ నుండును, మః
యనది వాతాది రోగంబులయందు ప్రకోపంబుగను నీరోగంబు;
శాంతత్యమును బొంది యథార్థిగను వాతాదిదోషంబున రోగయు!
మయిప్రకోపంబుగను పాశాది జద్ధంబున స్థూలంబుగను అల్పంబుగన
నడుచుచుండును,

జ్వర దాహ సన్నిపాత నాడిలక్షణము

శ్లో॥ ప్లవప్రబలతాం యాతి జ్వర దాహభిభూతయే ।

సన్నిపాతికరూపేణ భవన్తి సర్వవేదనాః ।

తా॥ నాడి సన్నిపాతతుల్యముగ మిగుల తాపయుక్త జ్వరము
గలరోగికి మిక్కిలి చెరుట వడియుచు నడుచుచుండుటయే కాక పై న
దాహరింపబడు చిహ్నములుగల జ్వరము దాహము ఇవి సన్నిపాత
బున జనించినవి యనేక వేదనలం గలుగజేయును,

జ్వరప్రకోపనాడి లక్షణము

శ్లో॥ జ్వర ప్రకోపే ధమనీ సోష్ణా వేగవతీ భవేత్ ॥

తా॥ నాడి జ్వరప్రకోపమునందు ఉష్ణముగను అతివేగముగన
నడుచుచుండును,

మలాజీర్ణేష్టదోష నాడిలక్షణము

శ్లో॥ మలాజీర్ణేన నితరాం స్పృశనం పరికీర్తితమ్ ।

నాడి తస్తుసమా మన్దా శీతలా శ్లేష్మదోభజా ॥

తా॥ నాడి మలాధిక్యము అజీర్ణము వీనియందు మద్దముగ
చలించుచుండును, మరియు నాడి శ్లేష్మాధిక్యంబున శీతలముగన
తంతునదృశంబుగను మందముగ నుండును,

వాతపిత్తము శ్లేష్మపాతములనాడిలక్షణము

శ్లో॥ చంచలా తరళా స్థూలా కఠినా వాతపిత్తజా ।

ఈనచ్చ రృశ్యతే తూష్ణా మన్దా సోష్ణేష్టపాభజా ॥

తా॥ వాతపిత్తరొగంబున చంచలముగను ప్రకాశముగను
లముగను కఠినముగను నడుచుచుండును, మఱియు, శ్లేష్మవాద
గంబున నాడి కించిదుష్టముగను మందముగను నడుచుచుండును,

అల్పశ్లేష్మము ప్రబలవాతము ఉష్ణవాతము,
వీటి నాడిలక్షణము

శ్లో॥ నిరంతరం ఖరం రూక్షం మన్దశ్లేష్మాతివాతలా ।
రూక్షవాతా భవేత్తస్య నాడి స్యాత్పిండసన్నిభా ॥

తా॥ నాడి అల్పశ్లేష్మరొగమునందును ప్రబల వాతరొగము
నందును నిరంతరము, తీక్షణముగను ఉష్ణముగను నడుచుచుండును,
మఱియు నాడి ఉష్ణవాతమునందు పిండమువలె నడుచుచుండును,

సహజవాతము తీవ్రవాతము వీనియొక్క లక్షణము

శ్లో॥ సౌమ్యా శూన్యా స్థిరా నాడి సహజవాతబా ।
స్థూలాచ కఠినా శీఘ్రా స్పందతే తీవ్రమాతుతే ॥

తా॥ ఏమనుజానిక సౌమ్యంబుగను శూన్యముగను స్థిరముగను
మందముగను స్థూలముగను శీఘ్రముగను నాడి నడిచునని అది తీవ్ర
వాతంబని యెఱుంగవలయును.

దుష్టరక్తనాడిలక్షణము

శ్లో॥ మధ్యే కరే మహేన్నాడి యది సత్సర్పితాఘ్రవమ్ ।
తదా నూనం మనుష్యాణాం కుభిరాపూరితా మలాః ॥

తా॥ దుష్టరక్తము, శరీమందు వృద్ధిపొందెనేని యారక్తము
మధ్యమానాశయమునందలి మలంబుతో జేరి సంతాపయుక్తమయి
మధ్యకూస్తంబున చలిచుచుండును.

భూతజ్వర ఏకాహికజ్వర విషమజ్వర నాడీలక్షణము

శ్లో॥ భూతజ్వరే సేకశ్చవాతినేగా ధావన్తి సద్యోహియథాభిగామా
ఏకాహికేన క్వచన ప్రహరే త్తణాంతగామి విషమజ్వరేణ

తా॥ భూతజ్వరమునందలినాడి సముద్రగామిను అగునదులని
దంబున సతివేగంబుగను మఱియు ఏకాహికజ్వరము విషమజ్వరః
వీనియందు నాడి కొంతకాలం బతివేగంబుగను నిలిచి నిలిచియ
బనుచుండును

ద్వాప్తహిక త్రాహిక చాతుర్థికజ్వర నాడీలక్షణము

శ్లో॥ ద్వితీయకే వాథ తృతీయతుర్య

యోగ్యచ్చన్తి తప్తాభ్రమిన శ్రమేణ॥

తా॥ నాడి ద్వాప్తహికము త్రాహికము చాతుర్థికము వీ
యిందగు మిగుల ఉష్ణంబుతోఁ జూడి తుమ్మదవలెఁ బనుచునుండును.

అజీర్ణనాడీలక్షణము

శ్లో॥ అజీర్ణేతు భవేన్నాడీ కఠినా సరితో జడా॥

ప్రసన్నాతు ద్దురా శుద్ధ త్వరితాచ ప్రవర్తతే॥

తా॥ నాడి అజీర్ణంబున కఠినముగను సర్వత్ర జడముగను
అశుద్ధముగను వేగముగను పడుచుచుండును.

మందాగ్నినాడీలక్షణము

శ్లో॥ మందాగ్ని క్షీణతాం యాతి నాడీ హంసాకృతిస్తథా॥

తా॥ మందాగ్ని గలవాని నాడి క్షీణంబై హంసవలె పడుచు
చుండును.

దీప్తిగానము

శ్లో॥ అష్టాధ్యాయము దీప్తిగానము వేదవతి స్మృతా ॥

తా॥ దీప్తిగానము నాడీ అష్టాధ్యాయము వేదముగను నడుచుచుండును.

అగ్ని మాధ్యమము గ్రహణీ వీరియొక్క నాడీ అష్టాధ్యాయము

శ్లో॥ పాదేచ హంసగమనా కరే మద్భూత సప్తమా ॥

తస్మాన్నేర్థందరా జేహి శ్వాధవా గ్రహణీగతః ॥

తా॥ అగ్నిమాధ్యమము గ్రహణీగమనా వీరియందు నాడీ పాదంబున హంసవలెను హస్తంబున కప్పవలెను నడుచుచుండును.

నాడీ నిర్ణయము

సంపూర్ణము.

